

Utjecaj novog kurikulumuma na sadržđaje u udžbenicima likovne umjetnosti

König, Klara

Master's thesis / Diplomski rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Academy of Arts and Culture in Osijek / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Akademija za umjetnost i kulturu u Osijeku**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:251:281154>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-05**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the Academy of Arts and Culture in Osijek](#)

**SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU
AKADEMIJA ZA UMJETNOST I KULTURU U OSIJEKU
ODSJEK ZA VIZUALNE I MEDIJSKE UMJETNOSTI
SVEUČILIŠNI DIPLOMSKI STUDIJ LIKOVNE KULTURE**

KLARA KÖNIG

**UTJECAJ NOVOG KURIKULUMA NA SADRŽAJE U
UDŽBENICIMA LIKOVNE UMJETNOSTI**

DIPLOMSKI RAD

Osijek, 2022.

**SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU
AKADEMIJA ZA UMJETNOST I KULTURU U OSIJEKU
ODSJEK ZA VIZUALNE I MEDIJSKE UMJETNOSTI
SVEUČILIŠNI DIPLOMSKI STUDIJ LIKOVNE KULTURE**

**UTJECAJ NOVOG KURIKULUMA NA
SADRŽAJE U UDŽBENICIMA LIKOVNE
UMJETNOSTI**

DIPLOMSKI RAD

Studentica: KLARA KÖNIG

Mentorica: dr.sc. Lana Skender

Osijek, 2022

SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU
AKADEMIJA ZA UMJETNOST I KULTURU U OSIJEKU

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

kojom ja Klara König potvrđujem da je moj diplomski rad pod naslovom *Utjecaj novog kurikulumu na sadržaje u udžbenicima likovne umjetnosti* pod mentorstvom dr.sc. Lane Skender, predavačice, rezultat isključivo mojega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima i oslanja se na objavljenu literaturu navedenu u bilješkama i bibliografiji. Izjavljujem da nijedan dio diplomskoga rada nije napisan na nedopušten način, odnosno da nije prepisan iz necitiranoga rada pa tako ovaj rad ne krši ničija autorska prava. Također izjavljujem da nijedan dio ovoga završnoga/diplomskog rada nije iskorišten za bilo koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

U Osijeku _____

Potpis

SAŽETAK

Diplomski se rad bavi utjecajem novoga kurikula na sadržaje u udžbenicima likovne umjetnosti kao bitnim dijelovima svakodnevnoga života učenika. Kurikul, kao ključan odgojno-obrazovni koncept 21. stoljeća je višedimenzionalan jer se bavi i općom filozofijom odgojno-obrazovnoga procesa. To se vidi u udžbenicima koji su najvidljiviji dio kurikula.

Zamjena staroga kurikula novim je nužna jer i društvo funkcionira na nov način, a to se vidi u novim znanjima, vještinama, sposobnostima, vrijednostima i stavovima. U diplomskom su radu navedeni primjeri s novim načinima provođenja kurikula i objašnjenja kako se te promjene vide u nastavnim predmetima i udžbenicima likovne umjetnosti. Utjecaj novoga kurikula vidljiv je u kompetencijama koje se ističu kao poželjne, zastupljene su i u ishodima, a to su kreativnost, stvaralaštvo, inovativnost, kritičko mišljenje, znanje o informacijsko-komunikacijskim tehnologijama, timski rad i druge kompetencije. U radu se istražuje odnos nastavnika i nakladnika, a temelji se na novim pristupima i sadržajima udžbenika. Analizira se i Nastavni plan i program u kojemu su strogo popisani ključni pojmovi i postignuća. Stari Kurikulom uspoređuje se s novim Kurikulom, analiziraju se sadržaji udžbenika od 1994. do 2021. godine. Istražuje se i utjecaj kurikula na rodnu osjetljivost i osviještenost toga problema kroz usporedbu starih i novih udžbenika za predmete likovne umjetnosti.

Da bi sustav odgoja i obrazovanja bio učinkovit, on se treba promijeniti i prilagođavati promjenama u društvu. Prijedlozi promjena bi trebali biti i jesu zastupljeni u kurikulu koji se stalno provjerava, dopunjuje i mijenja u odgojno-obrazovnoj praksi.

Ključne riječi: kurikul, udžbenik, likovna umjetnost, utjecaj, analiza, komparacija, sadržaji

ABSTRACT

The master thesis examines an influence of new curriculum on a content in the textbooks of fine art as an important part of student's everyday life. The curriculum, as a key educational concept of the 21st century, due to its multidimensionality, encompasses the overall philosophy of the educational process. This is manifested in the textbooks as the most visible components of the curriculum.

Replacing the old curriculum with a new one is necessary because society also functions in a new way, and this is evident in new knowledge, skills, abilities, values and attitudes. There are examples with new ways of implementing the curriculum and how these changes are seen in the teaching subjects and textbooks of fine art. The influence of the curriculum on Fine Arts textbooks is seen in the competences that stand out in the new curriculum, which are creativity, innovation, critical thinking, knowledge of information and communication technologies, teamwork, etc. The master thesis also explores the relationship between teachers and publishers, and is based on new approaches to textbook content. The Curriculum, which has strictly prescribed key concepts and achievements, is also analyzed. It is compared with the new curriculum – the contents of the textbooks from 1994 to 2021 are analyzed. The influence of the curriculum on the gender sensitivity of textbooks and the awareness of this problem is also investigated through the comparison of old and new fine art textbooks.

In order to reach an education system that is effective, it needs to change and monitor changes. All these changes should be and are in a curriculum that is constantly checked, supplemented and changed in educational practice.

Keywords: curriculum, textbook, visual arts, influence, analysis, comparison, contents

SADRŽAJ

SAŽETAK.....	4
1. UVOD	7
2. KURIKUL.....	8
2.1. Povijesni pregled poimanja kurikula	8
2.2. Vrste kurikula	10
2.3. Kurikulna reforma	12
2.4. Usporedba staroga i novoga kurikula	14
3. UTJECAJ KURIKULA NA SADRŽAJE U UDŽBENICIMA LIKOVNE UMJETNOSTI 16	
3.1. Utjecaj staroga kurikula u kontekstu rodne ravnopravnosti	16
3.1.1. Analiza udžbenika staroga kurikula u kontekstu rodne ravnopravnosti	19
3.1.1.1. Ivančević, Radovan <i>Stilovi, razdoblja, život II, Umjetnost XX. stoljeća</i> . Profil, Zagreb 2005.18	
3.1.1.2. Karaman, <i>Antun Opća povijest umjetnosti</i> . Školska knjiga, Zagreb 2006.	19
3.1.1.3. Damjanov, Jadranka <i>Likovna umjetnost 4</i> . Školska knjiga, Zagreb 2014.	20
3.1.1.4. Stipetić Ćus, Natalija; Zubek, Elen; Petrincec Fulir, Blanka; Jurić Avmedovski, Zrinka <i>Likovna umjetnost 4</i> . Alfa, Zagreb 2014.	21
3.2. Utjecaj novoga kurikula u kontekstu rodne ravnopravnosti	24
3.2.1. Analiza udžbenika novoga kurikula u kontekstu rodne ravnopravnosti.....	25
3.3. Utjecaj novoga kurikula na stvaralaštvo i kritičko mišljenje	25
4. ISTRAŽIVAČKI DIO.....	28
4.1. Utjecaj novoga kurikula na multikulturalnost.....	28
4.2. Analiza multikulturalnosti u udžbenicima staroga kurikula.....	29
4.2.1. Ivančević, Radovan <i>Likovni govor, Uvod u svijet likovnih umjetnosti: udžbenik za 1. razred gimnazije</i> . 1997.	29
4.2.2. Ivančević, Radovan <i>Stilovi, razdoblja, život I, Od paleolitika do predromanike: udžbenik za 2. razred gimnazije</i> . 2009.	29
4.2.3. Damjanov, Jadranka <i>Likovna umjetnost 1, Uvod: udžbenik za 1. razred gimnazije, srednje strukovne i umjetničke škole</i> . 2014.....	30
4.2.4. Damjanov, Jadranka <i>Likovna umjetnost 2, Povijesni pregled: udžbenik za 2. razred gimnazije, strukovne i umjetničke škole</i> . 2015.	30
4.2.5. Damjanov, Jadranka <i>Likovna umjetnost 3, Povijesni pregled: udžbenik za 3. razred gimnazije, strukovne i umjetničke škole</i> . 2015.	30
4.2.6. Damjanov, Jadranka <i>Likovna umjetnost 4, Moderna i suvremena umjetnost: udžbenik za 4. razred gimnazije, srednje strukovne i umjetničke škole</i> . 2015.	31
4.3. Analiza multikulturalnosti u udžbenicima novoga kurikula	31
4.3.1. Salamon, Jasna; Vučković, Mirjana; Mišljenović, Vesna <i>Likovna umjetnost 2: udžbenik likovne umjetnosti u drugom razredu srednjih škola</i> . Školska knjiga, 2020.	31

4.3.2.	Salamon, Jasna; Mišljenović, Vesna; Vučković, Mirjana <i>Likovna umjetnost 3: udžbenik likovne umjetnosti sa dodatnim digitalnim sadržajima u trećem razredu srednje škole</i> . Školska knjiga, 2020.	32
4.3.3.	Petrinec Fulir, Blanka, Stipetić Ćus, Natalija <i>Umjetnost i čovjek: udžbenik iz likovne umjetnosti za prvi razred gimnazije</i> . Alfa, 2019.....	32
4.4.	Zaključak istraživanja.....	33
5.	ZAKLJUČAK.....	34
6.	LITERATURA	35
7.	PRILOZI.....	39
8.	POPIS PRILOGA.....	43

1. UVOD

U Europi se za umjetničko obrazovanje najčešće rabe termini „obrazovanje za umjetnost“ i „obrazovanje putem umjetnosti“. Brajčić (2016) kaže da je „obrazovanje za umjetnost“ bitno jer učenici tako stvaraju vlastiti stav, sposobni su se umjetnički izraziti, razumiju vizualne vrijednosti. „Obrazovanje putem umjetnosti“ pomaže da se učenici oblikuju kao cjelovite osobe, stvore vlastito mišljenje, moralne kriterije i da razviju kreativnost i maštu. U kurikulumu nastavnoga predmeta Likovna kultura za osnovne škole i Likovna umjetnost za gimnazije (2019) navedeno je kako su Likovna kultura i Likovna umjetnost umjetničko i društveno - humanističko područje odgoja i obrazovanja. Učenici tijekom pohađanja nastavnih sati tih predmeta dobivaju znanja o vizualnoj kulturi: crtežu, slikarstvu, skulpturi, grafici, dizajnu, arhitekturi i urbanizmu, fotografiji, filmu, stripu, primijenjenoj umjetnosti i suvremenoj umjetničkoj praksi. Učenici usvajaju i načine vizualne komunikacije, povezuju sadržaje, smišljaju projekte, povezuju gradivo s drugim predmetima te bolje upoznaju likovnu i vizualnu kulturu u svim pogledima života. U kurikulumu nastavnoga predmeta Likovna kultura za osnovne škole i Likovna umjetnost za gimnazije (2019) stoji da je svrha nastavnih predmeta Likovna kultura (LK) i Likovna umjetnost (LU) oblikovati osobni i društveni identitet učenika, obogatiti sliku o sebi i svijetu, potaknuti kreativnost, naučiti vizualnu pismenost, razvijati kritičko mišljenje i praktično primijeniti tehnike, alate i medije. Svaka osoba ima kreativni potencijal. Radi toga je bitno uključiti učenika u umjetnički proces i upoznati ga s njegovom kulturom. Time se potiče mašta, emocionalna inteligencija, kritičko mišljenje, kreativnost, samostalnost i sloboda mišljenja. Brajčić (2016) kaže da učenje kroz umjetnost potiče kognitivni razvoj i da sve što učenici uče mora biti u skladu s vremenom u kojem živimo. Cecelja (2013) objašnjava da u današnje vrijeme likovni postaje važniji nego što je bio prije jer danas dominiraju vizualni mediji, a oni su dio predmeta Likovna umjetnost. Svrha je pripremiti učenike na medijsku okolinu jer se prelaskom u postindustrijsko doba naglasak stavlja na zanimanja koja traže kreativnost i visok stupanj vizualne kulture. Cecelja (2013) kaže da je budućnost društva u vizualnom odgoju mladih. Brajčić (2016) naglašava da se i kod nas sustav obrazovanja mijenja i prolazi kroz promjene pa je važno prilagoditi i nastavni plan i program.

2. KURIKUL

Skupnjak (2011) objašnjava značenje riječi *curriculum*, riječ je latinskog podrijetla, a znači tijek, slijed i opisuje relativno optimalan put djelovanja i dolaska do nekog cilja. Kaže kako su pisani mnogi znanstveni i stručni članci na tu temu, ali još uvijek ne postoji točno određeno značenje pojma kurikulum. Riječ kurikulum se često uzima kao sinonim za nastavni plan i program, što stvara dodatne nejasnoće, zato se u engleskoj literaturi za nastavni plan i program koristi termin *syllabus*. Previšić (2007) tvrdi da se pojam danas često koristi među pedagogima, ali i općenito te da se različito tumači u odgojno-obrazovnom i stručno-znanstvenom području. Kurikulum bi se mogao tumačiti kao sveobuhvatno predviđanje sadržaja, puteva i načina na koji se dolazi do nekog cilja, a pritom se vodi briga o utjecajima na koje treba unaprijed računati. Pavičić Vukičević (2019) daje definiciju kurikula. Kurikulum je ključan koncept 20. i 21. stoljeća jer je višedimenzionalan i ima u sebi cijelu filozofiju odgojno-obrazovnog procesa. Previšić (2005) definira kurikulum kao trajni svojevrsni konsenzus koji određuje elementarne standarde i slijed kojim se mogu postići ciljevi, a da se ne sputavaju oni učenici koji su malo sporiji ili brži od većine. Važna je i humano-socijalna dimenzija kurikula jer bi ga inače moglo zasjeniti pragmatično gledanje ostvarenja zacrtane svrhe ili ciljeva. Previšić (2007) kaže da kurikulum čine ciljevi, zadatci, sadržaji, planovi i programi, organizacija i tehnologija provođenja i evaluacija. Prema Jelaviću (2018) kurikulum ima strogo definirane ciljeve, sadržaje, izvore, uređaje, materijale, aktivnosti poučavanja i učenja (metode i postupke), nastavni algoritam i evaluaciju postignuća. Smith (2000) daje kategorije kurikula, a to su kurikulum kao popis znanja koja treba prenijeti, kurikulum kao postignuća, kurikulum procesa i kurikulum prakse. Skupnjak (2011, prema Sekulić-Majurec, 2007) objašnjava da se u okvirnom i školskom kurikulumu vide pristupi kojih se treba pridržavati, a to su: pluralizam i izbor aktivnosti, sadržaji, načini rada. Kaže da škola koja ima puno nastavnih sadržaja motivira učenike za učenje i priprema ih na samostalno učenje.

2.1. Povijesni pregled poimanja kurikula

Previšić (2005) kaže kako je još u kasnoj antici kurikulum značio opseg znanja i vještina koje se trebaju usvojiti i životnih sposobnosti po kojima razlikujemo slobodnog čovjeka i roba. Riječ je o sedam slobodnih vještina: retorici, dijalektici, aritmetici, geometriji, astronomiji i teoriji glazbe. Vještine su se cijenile i u srednjem vijeku. Tako su vitezovi u srednjem vijeku učili

sedam viteških vještina: jahanje, plivanje, mačevanje, gađanje lukom i strijelom, lov, stihotvorstvo i društvene igre. Zaključuje kako ni najraniji korijeni kurikula iz povijesti odgoja ne ostaju neotkriveni ili nepoznati pedagogiji.

Previšić (2005, prema Poljak, 1984) tvrdi da se prema nekim istraživanjima naziv kurikul spominje u pedagogiji u 16. i 17. stoljeću, a tada je značio redoslijed učenja gradiva po godinama poučavanja. To se danas može shvatiti kao nastavni plan i program. Previšić (2005) navodi da tek Ratke i Komensky daju širi nacrt ciljeva, planova, programa, organizaciju i postupke u nastavi i započinju reformu srednjovjekovnog kurikula. Termin kurikul ima korijen u latinskom jeziku, a znači: edukacija, inovacija, komunikacija, kompetencija. Pojam kurikul se mijenja tek u 20. stoljeću i to na institutu u Hamburgu pod vodstvom američkog znanstvenika S.B. Robinsohna. Tada se znanstvenici počinju baviti izborom sadržaja i načinima na koji će sadržaje realizirati u njemačkim školama.

Previšić (2005) objašnjava da su posljedice toga za pedagogiju vidljive i danas i da su aktualne u raspravama o filozofiji kurikula, njegovoj izradi, strukturi i izvedbi. Zato danas postoji više definicija kurikula, a neke od njih kažu da je kurikul nastavni plan i program, da kurikul čine ciljevi učenja, sadržaj poučavanja, postupci i nastavni stil rada učitelja. Neki tvrde da je to sustav optimalnog pripremanja, cjelokupni proces organiziranja obrazovanja, detaljna razrada ciljeva i zadataka učenja, metoda rada i kontrola učinaka, određenje cilja, sadržaja, metoda, sredstava, organizacije i kontrole rada. Kurikul može biti i obrazovni ciklus koji polazi od društvenih potreba, planiranja njihove organizacije i izvođenja, osposobljavanja nastavnika i mjerenja društvenih učinaka, precizni sustav planiranog odgoja i obrazovanja. Kurikul može predstavljati didaktičko-metodičku koncepciju učenja, poučavanja, odgoja i obrazovanja u institucijskom kontekstu; planiranu interakciju učenika s nastavnim sadržajima, nastavnikom i medijima u procesu ostvarivanja ciljeva. Neki definiraju kurikul kao plan ostvarivanja optimalnog učenja, a neki kao socijalno-pedagoški proces učenja u obrazovnoj ustanovi. Previšić navodi da kurikul može biti i plan ostvarivanja predviđenih, programiranih i mjerljivih učinaka ostvarenja postavljenih ciljeva.

Previšić (2005) kaže da se iz različitih definicija kurikula vidi europska i američka inačica poimanja tog pojma te da ne postoji jedinstveno tumačenje kurikula. Unatoč tomu što postoje brojne definicije nekoliko je zajedničkih točaka, a to su: cilj, zadatak, sadržaj, plan i program, organizacija, evaluacija. Iz navedenog se da zaključiti da je kurikul ciljano usmjereni pristup

odgoju i obrazovanju, katalog razrađenih sadržaja koji se procesom planiranja provode u nastavi da bi se stekla znanja i vještine.

2.2. Vrste kurikula

Strugar (2012) navodi vrste kurikula: nacionalni, školski, nastavni i učenički, a strukture su: zatvoreni, otvoreni i mješoviti kurikulum.

Previšić (2007) daje definiciju zatvorenoga kurikula koji je više tradicionalan jer daje zadatke koje se trebaju tijekom školovanja postići. On ima zadan tijek nastave, nastavna sredstva, udžbenike i nema odstupanja od propisanog. Sve se svodi na testove i zadatke tog istog zacrtanoga gradiva. U zatvorenom kurikulumu nema slobode ni za učenike, ni za učitelje, a nema ni kreativnosti. Nisu dopuštene spontane ili neplanirane situacije pa se tu gubi individualnost i samopouzdanje. Takav kurikulum je konzervativan i gasi kreativnost učenika i učitelja.

Previšić (2007) objašnjava da je otvoreni kurikulum fleksibilan jer učenici i učitelji sami odabiru sadržaje i načine rada. On ima samo okvirne upute i prihvaća spontanost u nastavi i kreativno ponašanje sudionika. Previšić (2005, prema Baacke, 1975) navodi da takav kurikulum potiče kreativnost, stvaranje identiteta, razmišljanje o kulturi, okolini, obitelji. Previšić (2005, prema Bašić, 2000) kaže da se u otvorenom kurikulumu naglašavaju socijalne i komunikacijske kompetencije, odnos učenika s učiteljima i roditeljima. Prema otvorenom kurikulumu škola nije jedina odgojno-obrazovna ustanova, već samo dio cjeline.

Previšić (2007) daje definiciju mješovitoga kurikula kao najčešće rabljena kurikula jer ima radne cjeline koje nisu strogo definirane. Učitelj i učenici mogu biti kreativni jer on daje slobodu u organizaciji i metodama rada. Previšić (2005, prema Jackson, 1992) tvrdi kako je mješoviti kurikulum moderna vrsta kurikula jer nema strogo propisana pravila, već ona nastaju kao rezultat suradnje učitelja, učenika, roditelja i okoline. Takav se kurikulum realizira slobodno i kreativno da bi se aktivirali i motivirali učenici u stjecanju kompetencija. U njemu je nastavni plan shvaćen kao orijentir koji pomaže učitelju organizirati nastavu i prilagoditi načine izvođenja.

Previšić (2007) tvrdi da je nacionalni kurikulum danas česta tema u školskoj praksi, pedagogiji i kulturi. Nacionalni je kurikulum bitan jer određuje cilj odgoja, zadatke, nastavne sadržaje i programe, uloge nastavnika, evaluaciju, a sve je vidljivo u obrazovnoj politici neke zemlje. Baranović (2006) definira nacionalni kurikulum kao temeljni dokument koji određuje nacionalnu, zajedničku jezgru obveznoga obrazovanja i koji osigurava sustav obveznoga obrazovanja na nacionalnoj razini. Nacionalni kurikulum definira zašto, što i kako će se u obveznom obrazovanju poučavati i učiti te kojim odgojno-obrazovnim ishodima (kompetencijama) obvezno obrazovanje treba rezultirati. Ima strukturu koja je jednaka u osnovnoj i srednjoj školi, a sastoji se od jezgrovnoga, diferenciranoga ili razlikovnoga i školskoga kurikula. Struktura NOK-a prema razinama dijeli se na: rani i predškolski odgoj, osnovnoškolsko opće obvezno obrazovanje i srednjoškolsko opće obvezno obrazovanje. Ciklusi NOK-a podijeljeni su na: 1. odgojno-obrazovni ciklus (1. - 4. razreda), 2. odgojno-obrazovni ciklus (5. i 6. razred), 3. odgojno-obrazovni ciklus (7. i 8. razred), 4. odgojno-obrazovni ciklus (srednja škola). Mlinarević (2016, prema Jurić, 2007) kaže kako nacionalni kurikulum daje osnovne smjernice koje su široko definirane, sadržaje predmeta i kompetencije. Baranović (2006) navodi da je slabost nacionalnog okvirnog kurikula to da on može postati vrlo direktivan ako je previše detaljan i može poslužiti kao sredstvo kontrole vlasti nad nastavnicima.

Topolovčan (2011) navodi da svaka škola donosi svoj kurikulum ili školski kurikulum. On je u skladu s mogućnostima škole i zahtjevima nacionalnog kurikula, ali i dalje ima individualni razvoj i napredak. Previšić (2007) navodi kako se školski kurikulum vidi u radu i životu škole, u procesu poučavanja i učenja. Topolovčan (2011) definira školski kurikulum kao dokument koji daje temelje za razvoj škole i kvalitetnu nastavu. Školski kurikulum je slika rada pojedine škole, a odnosi se na nastavne predmete, dodatne i dopunske nastave, izvannastavne aktivnosti, projekte, ekskurzije i druge aktivnosti učenika; može se ocjenjivati (brojčano ili opisno), ali i ne mora. Na primjer, odlazak na ekskurzije, pohađanje zbora, likovne radionice, projekti, izleti i slično. Previšić (2007) tvrdi da je školski kurikulum put odgoja i obrazovanja, zaslužan za formiranje identiteta, ako se uzmu u obzir različita društvena, tehnička, kulturološka znanja i kompetencije.

Mlinarević (2016, prema Vujičić, 2007) definira skriveni kurikulum kao stavove, uvjerenja i vrijednosti učitelja. Seddon (1983) nastavlja da skriveni kurikulum uključuje učenje tih stavova, normi, vjerovanja i vrijednosti u obliku pravila ponašanja koja se rijetko ispituju jer ovise o

sustavu vrijednosti pojedinca. Spajić-Vrkaš, Kukoč i Bašić (2001) definiraju skriveni kurikulum kao nepriznata znanja koja učenici stječu u školi, kao skrivene poruke. Pastuović (1999) objašnjava da je to proces kojega čine neverbalne poruke nastavnika. To se vidi u izboru sadržaja koje bira učitelj, primjerima i komentarima kojima utječe na stavove učenika. Skriveni kurikulum su posljedice učenja, a na njega utječu okolina, kultura, stavovi roditelja, učitelja i javnosti.

Pavičić Vukičević (2019) napominje da je važno spomenuti da kurikulum ima i svoju strukturu, a to je: jezgrovni (jednak i obvezatan za sve učenike), razlikovni ili diferencirani (izborni predmeti koji su dio obrazovnog standarda za sve učenike).

2.3. Kurikulna reforma

Mlinarević (2016) tvrdi kako se kurikulum stalno mijenja, provjerava i dopunjuje u odgojno-obrazovnoj praksi jer se i sama kultura ustanove stalno transformira. Cilj reforme kurikula je uspostaviti usklađen i učinkovit sustav odgoja i obrazovanja, a to se postiže strukturnim promjenama. Previšić (2005) tvrdi kako je to vječni sukob tradicionalnoga i modernoga, naprednoga i nazadnoga, konformističkoga i kreativnoga i da ne treba odbaciti ni jedno ni drugo u potpunosti, nego izabrati od svega najbolje da bi se došlo do željenoga cilja. Mlinarević (2016) govori o hrvatskoj odgojno-obrazovnoj politici koja se suočava s izazovom, ali i potrebom za usklađivanjem lokalnoga i nacionalnoga sa svjetskim i globalnim. Potrebno je uskladiti tradiciju sa suvremenim, a znanstveno-tehnološki razvoj s ljudskim sposobnostima. Govori o novoj filozofiji odgoja i obrazovanja koja obuhvaća internacionalizaciju, globalizaciju, cjeloživotno učenje i društvo znanja. Nacionalni okvirni kurikulum za predškolski odgoj i obrazovanje te opće obvezno i srednjoškolsko obrazovanje (2011) i suvremena škola referiraju se na taksonomiju vrijednosti i normi, a vrijednosti kojima se pridaje pozornost su: znanje, solidarnost, identitet i odgovornost. Čatić (2012) navodi da je prema mnogima obrazovanje usmjereno na razvoj kompetencija odgovor na pitanje kakvo je obrazovanje potrebno u današnjem suvremenom svijetu. „Razvoj nacionalnoga kurikuluma usmjerena na učeničke kompetencije predstavlja jedan od glavnih smjerova kurikulumske politike u europskim i drugim zemljama.“ (Nacionalni okvirni kurikulum, 2011: 17) Skupnjak (2011) tvrdi da se učenici razvijaju razvojem kompetencija, stjecanjem kvalifikacija, umrežavanjem znanja, stavova, uvjerenja i vrijednosti i da bi to trebao biti temelj

cjeloživotnoga učenja. Tako je svaka osoba spremna na život u društvu znanja. Pastuović (2008) također tvrdi kako je orijentacija na ključne kompetencije ono što vodi smanjenju količine informacija, a težište učenja stavlja na osnovne intelektualne vještine. Predloženom reformom odgoja i obrazovanja u Hrvatskoj i izradom prijedloga nacionalnoga kurikula, otvorena su pitanja: „Što učenik određene dobi treba znati, koje vještine, sposobnosti i stavove treba i može razviti u razdoblju jednog razvojnog ciklusa koji nije strogo vremenski određen razdobljem od jedne školske godine?“ (Skupnjak, 2011: 309) Skupnjak (2011) kaže da su to promjene kojima se želi poboljšati obrazovni sustav, podići kvaliteta nastave i škole, potaknuti razvijanje poželjnih kompetencija, a to su: vještine, znanja, stavovi i iskustava potrebni za uspješno obavljanje zadaća i životnih uloga. Kurikulna reforma prema Skupnjak (2011) počinje uvođenjem kurikulske pristupa kojim se mijenjaju i obrazovni standardi koji se kod nas 2005. godine uvode u odgoj i obrazovanje kao HNOS. Tada su definirana postignuća koja učenici trebaju postići na kraju razreda, a pristup učenju postaje individualiziran. Uz cikluse i kurikul po razinama, učenici imaju mogućnost boljeg razvoja i uspjeha. Vican, Bognar i Previšić (2007) ističu kako se na taj način uvažavaju različite odgojno-obrazovne potrebe jer se kompetencije ne stječu po razredima, nego tijekom određenoga obrazovnog ciklusa. Hrvatić i Piršl (2007) kompetencije definiraju kao kombinaciju znanja, vještina, stajališta, osobnih karakteristika koje omogućuju pojedincu aktivno sudjelovanje u nekoj situaciji te analiziranje i interpretiranje te situacije. Dok Weinert (2001) definira kompetencije kao kombinaciju kognitivnih, motivacijskih, moralnih i socijalnih vještina dostupnih pojedincu (primjerice, učenjem) koje su pretpostavka uspješnoga ovladavanja širokim spektrom zahtjeva, zadataka, problema i ciljeva kroz primjereno razumijevanje i postupke. Skupnjak (2011) tvrdi da svi učenici uče različito pa se i moderna nastava treba tome prilagoditi, ona treba biti aktivno partnerstvo da bi se stekle kompetencije. Nastavni proces treba biti fleksibilan i raznovrstan i odgovarati učeničkom iskustvu i sposobnostima. Skupnjak (2011, prema Baranović, 2006) tvrdi kako je glavni cilj ovako postavljenoga kurikula veća autonomnost škole, te uvođenje kulture učenja umjesto kulture poučavanja, a u središtu su učenik i njegova postignuća, a ne realizacija programa i učitelj koji ga realizira. Težište se treba premjestiti s faktografskog znanja na usvajanje kompetencija. Učitelj ne treba biti onaj koji samo daje informacije, nego treba podupirati učenika da izgradi kompetencije. Nova uloga učitelja je olakšati izgradnju ključnih kompetencija nužnih za uspješno obnašanje glavnih životnih uloga.

2.4. Usporedba staroga i novoga kurikula

Razlike između novoga i staroga kurikula su velike. Struktura predmeta Likovna umjetnost promijenjena je uvođenjem tri domene: *Stvaralaštvo i kreativnost*, *Doživljaj i kritički stav* te *Umjetnost u kontekstu*. Rismondo (2019) kaže da se uspostavljanjem domena postiže kontinuitet između osnovnoškolskoga predmeta Likovna kultura i srednjoškolskoga predmeta Likovna umjetnost. U domeni *Doživljaj i kritički stav* zadržani su elementi staroga programa, a to su usmjerenost na umjetničko djelo, umjetničke pristupe, baštinu i neposredan kontakt s djelom kao što je naznačeno unutar ishoda. Domena *Stvaralaštvo i kreativnost* služi da bi se istražio određen problem, a treba završiti prezentacijom u odabranom mediju, dok domena *Umjetnost u kontekstu* omogućuje istraživanje djela i konteksta nastanka. U usporedbi zastupljenosti obveznih ishoda i tema u programu srednje škole, vidi se dominacija domene *Doživljaj i kritički stav* nad domenama *Stvaralaštvo i kreativnost* te *Umjetnost u kontekstu*. Razlika između staroga kurikula i novoga kurikula je i u ocjenjivanju, vrednovanju u kojem se uspostavljaju novi elementi vezani za tri domene. Rismondo (2019) tvrdi da element ocjenjivanja *Stvaralaštvo i produktivnost* uključuje pisani rad, prezentaciju ili istraživački rad. Element ocjenjivanja *Doživljaj i kritički stav* omogućuje vrednovanje razumijevanja i primjene likovnoga jezika, analizu likovnoga djela, izražavanje vlastitoga kritičkog stava, dok *Umjetnost u kontekstu* uključuje razumijevanje umjetničkih djela i likovnih problema u kontekstu, poznavanje stilskih karakteristika. Novi kurikulum omogućuje nastavnicima puno veću autonomiju u odabiru metoda i pri izboru djela. Skupnjak (2011) kaže da su nastavni planovi i programi zbir sadržaja primjerenih dobi učenika s vremenskim okvirima za realizaciju, a u odgojno-obrazovnom procesu su službeni dokumenti kojih se učitelj treba pridržavati. Naglasak je na ciljevima, zadacima i sadržajima koje treba realizirati i napraviti ih mjerljivima. Iako su nastavni plan i program slični kurikulumu, među njima se danas pravi razlika. Ponekad se tumače kao sinonimi, a ponekad se kurikulum smatra širim pojmom koji u sebi obuhvaća plan i program. Ako se nastavni plan i program shvati kao struktura kurikula, onda je on i njegova sastavnica, ali nije istoznačnica. Nastavni plan i program više je nalik školskom kurikulumu koji se sastoji od stvarnih nastavnih predmeta. Skupnjak (2010) navodi kako nasuprot tome, prema nastavnom planu i programu odgojno-obrazovni rad u školi polazi od propisanih naputaka i zadanih sadržaja koji učiteljima daju smjernice što poučavati kako bi učenici razvili svoj intelektualni potencijal tijekom jedne školske godine. Skupnjak (2011, prema Bašić, 2009) navodi da je glavno pitanje koje se

kompetencije trebaju usvojiti i u kojem se stupnju trebaju ostvariti u procesu učenja. Jensen (2003) tvrdi da treba napustiti zastarjeli model učitelja koji „puni“ učenike znanjem, a njegova nova uloga trebala bi biti uloga trenera i voditelja koji otkriva talente svojih učenika, poučava ih, inspirira i usmjerava. Skupnjak (2011) tvrdi da učitelji trebaju veću slobodu u organizaciji, metodama, stilovima rada, odabiru sredstava poučavanja, ali da to povećava i njihovu odgovornost. Skupnjak (2011, prema Polić, 2006) kaže kako uspješan učitelj mora biti profesionalac koji kritički promišlja o svom radu, vrši samo-evaluaciju i spreman je preuzeti odgovornost za promjene u obrazovanju. On treba biti glavni projektant i nositelj odgojne djelatnosti. Skupnjak (2011) nastavlja kako su učitelji i njihova stručna osposobljenost bitan čimbenik kurikulskoga pristupa odgoju i obrazovanju, usmjereni na stjecanje ključnih kompetencija. Rismondo (2019) kaže da je obilježje novoga kurikula usmjerenost na učenika, koja se postiže većom interakcijom i istraživačkim pristupom unutar predmeta. Prednosti novoga kurikula su fleksibilnost u izboru sadržaja i primjera, metoda, uporaba suvremenih informacija, bolja komunikacija s učenicima, bolja primjenjivost kompetencija i izvan predmeta likovne umjetnosti.

3. UTJECAJ KURIKULA NA SADRŽAJE U UDŽBENICIMA LIKOVNE UMJETNOSTI

Kurikul utječe na sadržaje unutar udžbenika likovne umjetnosti, a Rupnik (2020) ističe kako i sam dizajn istih formira mišljenje učenika unutar predmeta Likovna umjetnost. Udžbenik je kao školski dokument bitna sastavnica svakodnevnoga života učenika i učenica i jedna od najvidljivijih komponenti kurikula. Katnić Bakaršić (2004) tvrdi da udžbenik nije samo sredstvo komunikacije, nego i pomoć u komunikaciji i socijalnoj interakciji. On je sredstvo pomoću kojega se zahtijevaju promjene pa se može shvatiti i kao važno sredstvo u borbi za dominacijom i kontrolom. Kurikul predstavlja važnu komponentu u oblikovanju mišljenja učenika i učenica, a začetak se oblikuje prilikom izrade građe didaktičkih materijala i udžbenika. Rupnik (2020) ističe da kurikul ima moć u prenošenju štetnih stereotipa, pa je bitno spomenuti i skriveni kurikul. Utjecaj novoga kurikula na sadržaje u udžbenicima likovne umjetnosti vidljiv je u konfliktnoj situaciji nastavnika i nakladnika. S jedne strane su nastavnici kojima je omogućena veća autonomija u odabiru metoda i umjetničkih djela, a s druge su nakladnici i autori koji nisu pokazali razumijevanje za ovakav novi pristup predmetu Likovne umjetnosti. „Udžbenici u ponudi čine se kao čudna kombinacija osnovnoškolskih i srednjoškolskih udžbenika koje smo proteklih godina mogli naći na tržištu. Ponuđeni udžbenici ne omogućuju autonomiju nastavnika, fleksibilnost pri odabiru metoda, mogućnost odabira sadržaja i primjera kao što je naznačeno na početku ovog teksta.“ (Rismondo, 2019)

3.1. Utjecaj staroga kurikula u kontekstu rodne ravnopravnosti

Utjecaj kurikula na udžbenike likovne umjetnosti vidljiv je u sadržajima koji obuhvaćaju problematiku rodno osjetljivih tema, promatranih s feminističkog stajališta. Martinović (2018) navodi kako se u udžbenicima nastalim u vrijeme staroga kurikula uočava potpuno odsustvo ili iznimno mali broj zastupljenih umjetnica u njihovim sadržajima. Rupnik (2020) navodi da kurikul ima veliku moć u oblikovanju stava o rodnoj ravnopravnosti jer se umjetnice i nalaze u udžbenicima, pa onda i u nastavnom procesu. Zato treba paziti kada se izrađuju didaktički materijali jer oni formiraju udžbenički standard.

Nezastupljenost umjetnica u povijesti umjetnosti provlači se na svim razinama poučavanja pa i unutar metodike nastave likovne umjetnosti. „Uzevši u obzir da su udžbenici jedna od

najvidljivijih komponenti kurikuluma i da su često jedini izvor koji učenici/-ce i nastavnici/-ce koriste, detaljna analiza s feminističkog očišta mogla bi značajno pridonijeti kritičkom promišljanju o njihovim sadržajima.“ (Martinović 2018:1) Martinović (2018) se poziva na slične analize udžbenika drugih nastavnih predmeta, primjerice udžbenika Hrvatskoga jezika i književnosti. Sagledavši rodnu perspektivu i kroz UNESCO-ove smjernice za analizu udžbenika Linda Nochlin objavila je 1971. godine esej *Zašto nije bilo velikih umjetnica?* To je bilo vrijeme kada dominantni povijesno-umjetnički tekstualni izvori, poput onih E. Gombricha i H. W. Jansona, nisu uključivali nijednu umjetnicu u pregledu razvoja povijesti umjetnosti. Sedamdesetih i osamdesetih godina prošloga stoljeća, pod utjecajem feminističkoga pokreta unutar povijesti umjetnosti, mnogi autori i autorice počeli su istraživati i uključivati umjetnice u svoje povijesno-umjetničke preglede. Unatoč tomu, u izdanju Povijesti umjetnosti E. Gombricha iz 2002. godine spomenuta je samo jedna umjetnica (Kathe Kollwitz) uz više od dvjesto spomenutih umjetnika, dok su u Jansonovu izdanju iz 2001. godine analizirane četrdeset dvije umjetnice i šesto trideset četiri umjetnika, ističe L. Nochlin. Gombrichova i/ili Jansonova povijest umjetnosti obvezna je literatura za studente i studentice povijesti umjetnosti, a osim brojčane nejednakosti problemu doprinosi i način interpretacije i prezentacije umjetnica. „Tako se, primjerice, uočava da Janson pripisuje status genija 15 umjetnika, dok takvom titulom ne okrunjuje nijednu umjetnicu. Djela nekoliko umjetnica atribuirala „šarmantnima“, a pišući o kiparici Camille Claudel primarno se fokusira na njezinu privatnu i umjetničku vezu s A. Rodinom.“ (Martinović 2018: 2) Martinović navodi kako u povijesno-umjetničkim tekstovima nije problematičan samo način na koji se piše o umjetnicama, nego i odabir reproduciranih djela. Dominacija jedne grupe ljudi očituje se u načinu uporabe jezika i slika koje prezentiraju svijet iz samo jednog, određenog kuta gledanja. „Žena je prisutna kao slika, ali s određenim konotacijama tijela i prirode koje ih čine pasivnim, dostupnim, zaposjednutim, bespomoćnim. Muškarac je odsutan sa slike, ali njegov govor, njegov pogled, njegova dominantna pozicija je ono što sliku označava.“ (Parker i Pollock, 1981: 116) „Kada je riječ o obrazovanju, onda je jako bitna uloga tekstova koje studenti/studentice i učenici/učenice koriste kao primarne izvore informacija.“ (Martinović 2018: 3) Rodna neravnopravnost u povijesti umjetnosti vidljiva je i u udžbenicima. „Udžbenici su uglavnom najvidljiviji dio kurikuluma i često jedini izvor znanja za nastavnike/-ice i učenike/-ice. Oni predstavljaju najopipljiviji dio nastave i može se reći da većina društava gaji snažno uvjerenje da ono što piše u njima mora biti provjereno, točno i istinito. S obzirom na to, nužno je dekonstruirati udžbenike iz rodne perspektive što bi omogućilo lakše uklanjanje rodne neravnopravnosti, predrasuda i stereotipa koji često ostaju

skriveni/nevidljivi u raznim elementima udžbenika.“ (Unesco, 2010: 14) Martinović (2018, prema Blumberg, 2009) navodi istraživanje iz 2007. godine koje pokazuje količinu vremena koje učenici i učitelji provode rabeći udžbenike, što govori o ogromnom udjelu rodne neravnopravnosti kao sastavnoga dijela nastave. Učenici i učenice provode 80 - 95% vremena u učionici služeći se udžbenicima, dok je istraživanje u Kanadi pokazalo da prosječan nastavnik i prosječna nastavnica koriste udžbenik 70 - 90% vremena u učionici. Podacima se pridodaje podatak i da je većina udžbenika dio „skrivenog kurikula“ koji u svojoj osnovi sadrži rodnu neravnopravnost kao nepisano pravilo. Nadalje, u udžbenicima likovne umjetnosti uočava se koncepcija utemeljena na uporabi uglavnom muškog roda pri imenovanju pa Đurković (2010) ističe kako bi se trebale izbjeći sve vrste stereotipa o muškarcima i ženama. Važnost problematike ravnopravnosti spolova u odgoju i obrazovanju očitava se u Zakonu o ravnopravnosti spolova (2017) Republike Hrvatske, a odnosi se na pitanja o ravnopravnosti spolova kao dijelova predškolskog, osnovnoškolskog i srednjoškolskog te visokoškolskog obrazovanja. Ta pitanja uključuju pripremu oba spola za ravnopravno sudjelovanje u životu. Utjecaj rodne neravnopravnosti vidljiv je i u istraživanju u kojem Wikberg (2013) navodi kako je ispitanica rekla da smatra kako su umjetnici poznatiji od umjetnica. U udžbenicima iz vremena kada je na snazi bio stari kurikulum uočava se izbjegavanje politike koja promiče ravnopravnost spolova. Nacionalna politika za promicanje ravnopravnosti spolova (2006) ističe da je potrebno uvesti u odgoj i obrazovanje rodnu osjetljivost, da se trebaju maknuti stereotipi iz udžbenika, planova i programa i napraviti sustav koji uči da ravnopravnost spolova treba biti zastupljena na svim razinama. Udžbenički standard (2013) promiče ravnopravnost spolova kroz jednak broj ilustracija muških i ženskih likova, uporabom imenica oba roda, pogotovo kod zanimanja, ali istovremeno ne narušava prirodnost hrvatskoga jezika. Isti priprema oba spola na ravnopravnost i ravnopravno sudjelovanje u svim područjima života. Svaki bi udžbenik trebao poštovati zakone o ravnopravnosti spolova na način da svaki tekst koji provodi rodnu ravnopravnost kroz jezični sustav rabi grafički oblik kose ili donje crte (npr. svi/-e, učenik_ca) kako bi se uspostavilo novo, ravnopravnije rodno-jezično stanje.

3.1.1. Analiza udžbenika staroga kurikula u kontekstu rodne ravnopravnosti

Utjecaj tradicionalnoga pristupa kurikulu očitava se u neujednačenosti, nedosljednosti i površnosti. Rupnik (2020) navodi da udžbenici i kurikul iz 1994. godine nemaju rodnu jednakost i da tako ne pomažu u formiranju mišljenja kod učenika o toj temi. Temelje se na tematskim podjelama i djelima koja treba obraditi. Martinović (2018, prema Janušić, 2008) ukazuje na područja rodnoga osvješćivanja koja se tiču promicanja ženskih prava, neseksističkoga jezika, netradicionalnih vrijednosti, kritičkoga mišljenja i kritike rodno neosjetljivih sadržaja u nastavi. Martinović (2018, prema Reilly, 2015) ističe kako prethodno navedeno uvelike utječe i na današnju socijalnu praksu, u kojoj je vidljiv veliki brojčani jaz između prezentiranih umjetnica i umjetnika u vodećim umjetničkim institucijama i časopisima te na bijenalima umjetnosti.

„Udžbenici predstavljaju jako bitan dio kurikuluma i neophodno je kritički ispitati njihov sadržaj i ukazati na (ne)provođenje rodne ravnopravnosti.“ (Martinović 2018: 9) Autor daje uvid u analizu udžbenika likovne umjetnosti, koje razrađuje prema Unescovim smjernicama za analizu udžbenika iz rodne perspektive. Analiza obuhvaća elemente kao što su naslov, tekst (lekcija), ilustracije i predložene aktivnosti/pitanja; načine na koje autori i autorice udžbenika predstavljaju i analiziraju umjetnice u gradivu. „Ono što se može uočiti za sve navedene udžbenike je činjenica da reprodukcije na koricama udžbenika ne sadrže niti jedno djelo neke umjetnice. Dizajn unutrašnjosti većine udžbenika sadrži nekoliko uvećanih reprodukcija preko cijele stranice na kojima se nalaze isključivo djela umjetnika.“ (Martinović 2018: 9) Analizom udžbenika ukazuje na koje se sve načine predstavljaju i analiziraju umjetnice u povijesti umjetnosti i navodi neke od najočitijih propusta u sadržajima udžbenika. „Analizom teksta o umjetnicama u udžbenicima uvidjelo se da postoji niz upitnih tvrdnji koje su zasnovane na stereotipima, dok u odabiru reprodukcija gotovo svaki udžbenik obiluje prikazima žena i ženskog tijela.“ (Martinović 2018: 9) Iz analize udžbenika nastalih u vrijeme staroga, tradicionalnog kurikula moguće je zaključiti da je točna teza o utjecaju kurikula na sadržaje u udžbenicima likovne umjetnosti pa ne iznenađuje velika zastupljenost stereotipa te rodne neravnopravnosti u udžbenicima za srednje škole. Martinović (2018) ističe koliko je analizirani sadržaj važan u kontekstu odgoja i obrazovanja jer je vidljivo da je tek neznatni broj autora i autorica upoznat sa zakonskim odredbama o ravnopravnosti spolova pa

sukladno tome ne koriste rodno osjetljiv jezik ili ga koriste rijetko, što je znak nedosljednosti i površnosti. Martinović (2018) razmatra teorijsku osnovu za analizu sadržaja udžbenika sa stajališta kritičke pedagogije jer odobreno gradivo za koje se očekuje da ga učenici i učenice usvoje predstavlja, na određeni način, i strukturu reprezentacije društva i umjetnosti koja se u njemu legitimira. Ovo istraživanje bi trebalo doprinijeti spoznajama o tome na koji način i s kolikom rodnom osviještenosti autori i autorice pristupaju rodno osjetljivim sadržajima i ženskom autorstvu u likovnoj umjetnosti. Martinović (2018) zaključuje kako samo puko dodavanje imena umjetnica u gradivo povijesti umjetnosti nije dovoljno jer ono što učenici i učenice usvoje putem udžbeničkih sadržaja velikim dijelom odražava strukturu društva i umjetnosti. Martinović (2018) provodi analizu udžbenika odobrenih od Ministarstva znanosti i obrazovanja za gimnaziju, izdanih u periodu od 2005. do 2014. godine. Analizirani su udžbenici: Ivančević, Radovan *Stilovi razdoblja život II, Umjetnost XX. stoljeća*. Profil, Zagreb 2005.; Karaman, Antun *Opća povijest umjetnosti*. Školska knjiga, Zagreb 2006.; Damjanov, Jadranka *Likovna umjetnost 4*. Školska knjiga, Zagreb 2014.; Stipetić Ćus, Natalija; Petrincec Fulir, Blanka; Jurić Avmedovski, Zrinka *Likovna umjetnost 4*. Alfa, Zagreb 2014.

3.1.1.1. Ivančević, Radovan *Stilovi razdoblja život II, Umjetnost XX.stoljeća*. Profil, Zagreb 2005.

„Udžbenik Radovana Ivančevića podijeljen je na 19 poglavlja prema kronološko-stilskim razdobljima.“ (Martinović 2018: 8) U udžbeniku su spomenute sljedeće umjetnice: N. Gončarova, M. Oppenheim, Bridget Riley, N. de Saint Phalle, S. Iveković, Nives Kavurić-Kurtović i Jagoda Buić. Martinović (2018) navodi kako su sva imena umjetnica navedena u obliku u kojem su i ovdje navedena, s iznimkom N. Gončarove koja je u tekstu pogrešno imenovana kao I. Gončareva, i to dva puta. Nadalje, posljednja dva poglavlja koja glase *Poruka učenicima* i *Poruka nastavnicima* u naslovima nemaju naznačen ženski rod pri obraćanju. „Čuveno djelo M. Oppenheim „Doručak u krznu“ iz 1936. godine uvršteno je u udžbenik, ali umjetnici i njenom djelu nije posvećen dio u poglavlju o nadrealizmu. Djelo Bridget Riley je uvršteno u dijelu o pop-artu, a u tekstu se spominje samo V. Vasarely kao glavni promicatelj te umjetnosti u Europi.“ (Martinović 2018: 8). Istaknut je dio u kojem se djelu kiparice Niki de Saint Phalle umanjuje izvornost impliciranjem preuzimanja idejnoga koncepta od drugog kipara, a koji glasi: „U tome je krugu najglasovitija kiparica Niki de Saint

Phalle koja često radi likove u nadnaravnoj veličini, nabuhle poput balona (krajnja suprotnost Giacomettijevima) i često s erotičnim prizvukom. Napuhane likove, koji kao da lebde iako su izvedeni u bronci, uveo je u kiparstvo G. Lachaise (Plutajuća figura).“ (Ivančević, 2005: 204) Sanja Iveković je predstavljena reprodukcijom rada – video instalacijom iz 1994. godine pod nazivom *Fantazija svježeg prozora*. Martinović (2018) navodi kako je u tekstu uz reprodukciju navedeno da se D. Martinis bavi pitanjem identiteta, problemom žena u vrijeme masovnih medija kroz video S. Iveković. „Teško je učitati poveznicu između problema žena s reprodukcijom djela koja je loše kvalitete (slova na platnu prozora se gotovo nikako ne vide), ali čini se da je bilo moguće iznaći i sretnije rješenje za predstavljanje velikog opusa umjetnice čija su djela iz 1970-ih i 1980-ih izložena 2011. u New Yorku u Muzeju moderne umjetnosti.“ (Martinović 2018: 8) U udžbeniku se pronalaze i dijelovi koncipirani s više pažnje, a navodi primjer u kojem je Nives Kavurić Kurtović predstavljena jednim reproduciranim djelom i kojoj je posvećen cijeli paragraf u poglavlju *Hrvatska umjetnost u drugoj polovici stoljeća*. „U tekstu je kroz nekoliko rečenica naglašen značaj njezinog stvaralaštva i doprinos hrvatskom slikarstvu. Kiparici Jagodi Buić također je posvećen jedan veći dio teksta ilustriran jednim reproduciranim djelom.“ (Martinović 2018: 8) Zaključno, osim naslova i navedenih podnaslova posljednja dva poglavlja su u muškom rodu, a Martinović (2018) ukazuje na to da se u tekstu tek nerijetko pronalaze rodno ravnopravni primjeri poput *pojedinaac/pojedinka i učenik/učenica*.

3.1.1.2. Karaman, Antun *Opća povijest umjetnosti*. Školska knjiga, Zagreb 2006.

„Udžbenik Antuna Karamana napisan je za 2. razred gimnazije s dvogodišnjim programom likovne umjetnosti. Međutim, u praksi se često koristi za 2., 3. i 4. razred gimnazije.“ (Martinović 2018: 7) Ovom analizom Martinović (2018) obuhvaća gradivo za 4. razred srednje škole u kojem se spominje nekoliko umjetnica: Sonya Delaunay, Bridget Riley, Orlan, C. Sherman, B. Kruger i Jagoda Buić. „Od navedenih je samo Bridget Riley predstavljena reprodukcijom svoga rada. Ostale su umjetnice spomenute samo imenom i godinom rođenja. Ovaj udžbenik se izdvaja od drugih po tomu što pridaje veću važnost društveno-povijesnom kontekstu određenoga vremena iz kojeg autor, pak, u potpunosti istiskuje žene, njihov položaj i djelovanje u društvu i umjetnosti.“ (Martinović 2018: 7) Pitanja na kraju udžbenika postavljena su isključivo u muškom rodu, a Martinović (2018) pronalazi i imenicu *nastavnik*

čime se označava muškarca kao prototipnog predstavnika tog zanimanja. „Zaključno, ovaj udžbenik obiluje reprodukcijama djela na kojima su žene objektivizirane, dok ih u povijesnom, društvenom i umjetničkom kontekstu zanemaruje kao aktivne sudionice, osim nekoliko uzgred nabrojanih imena.“ (Martinović 2018: 8)

3.1.1.3. Damjanov, Jadranka *Likovna umjetnost 4. Školska knjiga, Zagreb 2014.*

„Udžbenik Jadranke Damjanov 2014. godine izdan je po prvi put u više dijelova, odnosno po jedan udžbenik za svaki razred srednje škole. Od 1972. godine kontinuirano se objavljivao u 26 izdanja pod nazivom „Likovna umjetnost 2 – povijesni pregled“ za 2., 3. i 4. razred srednjih škola. Kao i u prethodnim izdanjima, udžbenik je podijeljen na osam dijelova: Uvod, Urbanizam, Arhitektura, Slikarstvo i skulptura, Apstraktna umjetnost i suvremene tendencije, Dizajn, Poticajna analiza djela moderne i suvremene hrvatske umjetnosti i Pitanja i zadaci. Na kraju se posebno izdvajaju naslovi: Popis umjetnika i njihovih djela i Manje poznati strani izrazi i pojmovi.“ (Martinović 2018: 6) Martinović (2018) ističe kako u naslovu posljednja dva dijela nije naznačen ženski oblik zanimanja - umjetnica. Unatoč tomu u tekstu je spomenuto pet umjetnica: Barbara Hepworth, Eve Andree Laramee, Jean-Claude, Vera Molnar i Dubravka Rakoci. Vrlo bitno za spomenuti je i kako umjetnice Jean-Claude nema u popisu umjetnika na kraju udžbenika. Martinović (2018) uočava i brojčanu neusklađenost u sadržajima koji se tiču predstavljenih umjetnica, točnije kiparica. Barbara Hepworth predstavljena je s jednim djelom, dok je Eve Andree Laramee predstavljena s četiri reprodukcije svojih djela. U udžbeniku je umjetnica Eve Andree Laramee označena terminom *autorica*, a ne umjetnica, što je vidljivo iz sljedećeg navoda: „Statički fotografski snimci mogu otkriti razmjerno malo od procesa promjena koje je autorica istraživala.“ (Damjanov, 2014: 88) Prozvavši je autoricom, uskraćuje joj se umjetnički značaj, a Martinović (2018) ističe kako se problematika ovakve terminologije povećava kada se uvidi da je u udžbeniku gotovo svaki muškarac imenovan umjetnikom, a ne autorom nekog djela. Uvodna rečenica raščlambe reproduciranog djela Vere Molnar glasi: „Velika dama kompjutorske umjetnosti za razliku od većine koji se koriste kompjutorom...“ (Damjanov, 2014: 91) „Osim pretpostavke da će se u povijesno-umjetničkim tekstovima teško pronaći sintagma poput velikog gospodina kompjutorske umjetnosti, često će se naići na titulu „velike dame“ kao nečeg što bi (u rodno

potpuno neravnopravnom jeziku) trebalo predstavljati ekvivalent riječima poput „pionir“, „začetnik“, „genije“ i sl., rabljene u većini tekstova.“ (Martinović 2018: 7) Martinović (2018) pri analizi udžbenika uočava i korištenje samo muškog roda za većinu riječi poput: gledatelj, umjetnik, slikar, dizajner, teoretičar i slično. Također, pitanja na kraju knjige su većinom postavljena u muškom rodu, poput *Što si vidio?*, *Jesi li kada mislio?* i slično te se nerijetko pojavljuje verzija s kosom crtom, poput *S kojom bi skulpturom usporedio/usporedila...?* „Što ukazuje na nedosljednost, ali i nepromišljenost u provođenju rodno osjetljivog jezika.“ (Martinović 2018: 7)

3.1.1.4. Stipetić Ćus, Natalija; Zubek, Elen; Petrinec Fulir, Blanka; Jurić Avmedovski, Zrinka *Likovna umjetnost 4. Alfa, Zagreb 2014.*

S odmakom vremena uočava se porast svijesti o rodnoj ravnopravnosti, što je očito iz udžbenika pod nazivom *Likovna umjetnost 4*, izdanog u 2014. godini. „Ovaj udžbenik ističe se po najvećem broju spomenutih umjetnica: Sonja Delaunay-Terk, Natalija Gončarova, Barbara Hepworth, Sophie Tauber-Arp, M. Oppenheim, Vera Muhina, Marianne Brandt, Germaine Richier, Bridget Riley, Zaha Hadid, Ksenija Kantoci, Milena Lah, Marija Ujević Galetović, Minka Jurković i Tanja Zdvorak te Yoko Ono.“ (Martinović 2018: 7) Martinović (2018) navodi kako su sve umjetnice predstavljene jednim reproduciranim radom i minimalno jednom rečenicom o njihovu stvaralaštvu, osim Vere Muhina čije je djelo reproducirano uz pitanja na kraju cjeline bez dodatnog teksta. Iznimku čini Yoko Ono koja je spomenuta u rubrici *Saznaj više*, a Martinović (2018) navodi kako je informiranje o njezinom bračnom statusu na samom početku odlomka potpuno simptomatično te da se akcentira kao relevantnija činjenica od one da je jedna od začetnica happeninga. „Posebno je zanimljiv dio teksta o Sonji Delaunay-Terk za koju se navodi da je snažno utjecala na rad svog supruga Roberta Delaunaya. Osim što je reproducirano njeno djelo, potonja je tvrdnja dvostruko intrigantna budući da se rijetko ističe utjecaj žene-umjetnice na rad muškarca-umjetnika (naturaliziran je obrnuti slučaj, odnosno stereotip muškog utjecajnog autorstva), a posebice jer većina udžbenika spominje Roberta Delaunaya kao predstavnika orfizma, pri čemu se nerijetko prešućuje utjecaj Sonje Delaunay-Terk na njegov rad.“ (Martinović 2018: 9) Martinović (2018) napominje kako se u tekstu udžbenika primjećuje uporaba samo muškog roda za većinu riječi poput *umjetnik, slikar, arhitekt* i slično, no postavljena pitanja na kraju

poglavlja rodno su neutralna, a u nekim slučajevima je navedena rodno ravnopravna inačica riječi s kosom crtom poput *naučio/la*. Zaključno, Martinović (2018) tvrdi kako je spomenuti udžbenik u rodno senzitivnom smislu najpozitivniji jer ravnopravno unosi niz umjetnica kojima posvećuje gotovo cjelovite pasuse. U svim pitanjima obraćanje je rodno neutralno, ali se za većinu zanimanja u tekstu rabi isključivo muški rod.

3.2. Utjecaj novoga kurikula u kontekstu rodne ravnopravnosti

Problematici rodne neravnopravnosti se pod utjecajem raznih faktora, u koje se ubraja i novi kurikulum, u novije vrijeme povećava stupanj osviještenosti, što se uočava i u sadržajima udžbenika izdanih nakon odobrenja novoga kurikula. Utjecaj novoga kurikula vidljiv je u sadržajima udžbenika nastalih u 2019. godini. Rupnik (2020) kaže da otvoreni pristup kurikulumu iz 2019. utječe na udžbenike koji su tada nastali, a oni su pristupačni i otvoreni za teme o rodnoj ravnopravnosti.

O promicanju rodne ravnopravnosti govori i Zakon o udžbenicima i drugim obrazovnim materijalima za osnovnu i srednju školu (2018) koji naglašava da udžbenici ne smiju biti protivni Ustavu Republike Hrvatske, demokratskom poretku, da moraju poštivati zakon o zaštiti ljudskih prava, slobode, prava čovjeka i ravnopravnost spolova. Iz perspektive rodne ravnopravnosti Pravilnik o udžbeničkom standardu daje detalje za sadržaje u udžbenicima, a promovira: emancipaciju, slobodu, ravnopravnost, pravednost, domoljublje, nacionalni identitet, društvenu jednakost i druge demokratske vrijednosti. To podrazumijeva rasnu, nacionalnu, spolnu, rodnu, vjersku ravnopravnost i pravo na različitost. Rupnik (2020) navodi da se u Pravilniku tri puta spominje riječ ravnopravnost, a u dvije od tri točke su riječi spol i rod napisane zajedno s riječju ravnopravnost. Pravilnik je dokaz da se daje dodatna pozornost i ulaže napor pri odabiru sadržaja udžbenika i da se na taj način učenike štiti od seksističkih sadržaja. Rupnik (2020) zaključuje da poštivanje rodne jednakosti u odgojno-obrazovnom sustavu treba biti temelj modernog društva jer je škola instrument za iskorjenjivanje štetnih stereotipa o rodu i spolu. Škola može oblikovati pozitivan stav koji će učenici zadržati i kasnije prenositi dalje.

O utjecaju i provođenju kurikula u sadržajima udžbenika govori i istraživanje u kojem Marušić (2006) dolazi do zaključka da je većini djevojčica, za razliku od dječaka, najdraži

predmet Likovna kultura što i odgovara tome da društvo Likovnu kulturu markira kao ženski predmet.

3.2.1. Analiza udžbenika novoga kurikula u kontekstu rodne ravnopravnosti

Rupnik (2020) analizira dva odobrena udžbenika prema novom kurikulu iz 2019. godine, a istražuje zastupljenosti žena kao glavnih figura te autorica reprodukcija. Analizirani udžbenici su: Petrincec Fulir, Blanka, Stipetić Ćus, Natalija *Umjetnosti i čovjek*. Alfa, Zagreb 2019. i Gordana Košćec Bousfield, Jasna Salamon, Mirjana Vučković, *Likovna umjetnost 1. Školska knjiga*, Zagreb 2019. Rezultat analize pokazuje da su ženske figure na 28% - 32 % reprodukcija i da su u manjini jer i dalje nisu glavne figure. Zastupljenost žena u hrvatskim udžbenicima je vrlo mala, postotak zastupljenosti reprodukcija čije su autorice žene iznosi 3% - 10% udžbeničkog materijala. Udžbenik autorica Blanke Petrincec Fulir i Natalije Stipetić Ćus ima najveći broj reprodukcija u kojima je žena glavni lik, ima veći broj žena koje su neovisne o muškim figurama i ima manji broj žena prikazanih u stereotipnim ulogama. U udžbeniku *Likovna umjetnost 1* nalaze se reprodukcije ženskih likova s više uloga pa je broj veći i u pojedinim kategorijama. Rupnik (2020) zaključuje kako je analizom udžbenika nastalih pod utjecajem novoga kurikula iz 2019. godine vidljivo da ti udžbenici uvode veći broj žena kao glavnih figura na primjerima reprodukcija, ali i da je veći broj žena umjetnica zastupljen u udžbenicima.

3.3. Utjecaj novoga kurikula na stvaralaštvo i kritičko mišljenje

U nacionalnom okvirnom kurikulumu (2011) stoji da su promjene u društvu brze pa društvo zahtijeva nova znanja, vještine, sposobnosti i nove kompetencije. Kompetencije koje se traže su: inovativnost, stvaralaštvo, kritičko mišljenje i informatička pismenost.

U kurikulumu nastavnog predmeta Likovna kultura za osnovne škole i Likovna umjetnost za gimnazije (2019) stoji da učitelj ima važnu ulogu u odgoju i obrazovanju jer odabire pristup učenju, metode, strategije, ali i potiče učenike da sudjeluju u procesu kroz kritičko mišljenje, refleksiju, samoprocjenu i vrednovanje. Likovna umjetnost snažno djeluje na rast i razvoj čovjeka, a kurikulum ima svrhu poticanja navedenoga razvojem kreativnosti i kritičkoga mišljenja.

Ivanović, Barun i Jovanović (2014) kažu da likovi omogućuje izražavanje emocija, individualnost, kreativnost, oslobađanje od stresa, regresiju, imaginaciju i kontakt s nesvjesnim.

Utjecaj novoga kurikula na sadržaje koji potiču stvaralaštvo i kritičko mišljenje vidljiv je u promjeni smjera podučavanja. Novi kurikulum teži povezivanju sadržaja umjetnosti sa svakodnevnim životom te postavlja učenika u središte, zbog čega cijela nastava Likovne umjetnosti dobiva na značaju u odgojno-obrazovnom procesu. Vrabec (2016) kaže je potrebna psihološka sigurnost i psihološka sloboda da bi se kreativni potencijal oslobodio. Psihološka sigurnost ovisi o okolišu koji treba biti siguran jer dijete osjeća empatiju i to mu stvara sigurnost. Psihološka sloboda je unutarnja jer dolazi iz djeteta, a razvija se kroz igru, npr. igru simbolima koje koriste za samoizražavanje. Prema teoriji Carla Rogersa neki su ljudi kreativniji jer su naučeni igrati se s idejama, oni su otvoreni i više se bave samoevaluacijom nego evaluacijom drugih. U sadržajima udžbenika vidljivi su elementi u kojima se inzistira na povezivanju likovnog jezika s okolinom te u konačnici sa samim sobom. Promjene su vidljive u temama koje kod učenika povećavaju uključenost u proces učenja i stvaranja. Teme su usmjerene na razumijevanje ključnih pojmova, a ne na učenje napamet. Teme naglašavaju da je važno povezati Likovnu umjetnost s drugim predmetima, što je bitan dio učenja i poučavanja. U kurikulumu je vidljiva težnja k razvoju kreativnosti i stvaralaštva, no u sadržajima nekih udžbenika likovne umjetnosti ipak dominira orijentiranost na usvajanje sadržaja i razvoj kognitivnih vještina. Udžbenici sadržajima naginju na usvojenost gradiva, a manje prezentaciji vlastitih kreativnih, inovativnih i originalnih rješenja. Pozitivna promjena u sadržajima udžbenika su teme, koje učitelju daju veću slobodu u kreiranju nastave, ali i mogućnost da se zadrže na nekoj temi ako je potrebno jer tako učenici mogu bolje usvojiti, graditi i razviti kompetencije. Za razliku od starog kurikula s velikim brojem nastavnih tema, koje učenici nisu imali vremena dublje shvatiti ili povezati sa svakodnevnim životom, novi kurikulum se u udžbenicima zrcali i u sadržajima koncipiranima tako da potiču na izražavanje stavova, ideja, mišljenja te razvoj potencijala. Uočava se općenito veća angažiranost oko sadržaja koji se bave slobodom mišljenja i stvaranja, motivacijom i željom za stvaranjem.

Utjecaj novoga kurikula vidljiv je u sadržajima udžbenika koji se oslanjaju na uporabu igre kao nastavne metode. Sadržaji pružaju mogućnosti za kreativno učenje, povezivanje aktivnosti te povezivanje ključnih pojmova sa svakodnevicom. Dennison, G. i Dennison, P. (2008) tvrde da je igra podcijenjena metoda pa se zaboravlja da je vrlo djelotvorna jer pomaže djeci da otkriju svoj prirodni potencijal za učenje. Nikčević-Milković, Rukavina i Galić

(2011) kažu da igra pomaže kod sazrijevanja, stvaranja vlastita identiteta, da djeca brže napreduju, usvajaju nova znanja i vještine. Ističu da se igrom mogu razviti svi kognitivni razvojni aspekti – kritičko mišljenje, planiranje, kreativnost, evaluacija i smisao za humor. Tijekom igre učenje se odvija na zabavan način, istraživanjem i povezivanjem, što uvelike potiče kreativnost, za razliku od staroga kurikula koji nudi strogo propisane ključne pojmove te obrazovna postignuća. Igra može biti sredstvo s kojim se dijete penje na višu razinu svojega razvoja, a igrom se može eksperimentirati, manipulirati, otkrivati i stvarati. Novi udžbenici strukturirani su upravo na način da se kod učenika izazove iskustvena spoznaja u procesu učenja rabeći što više osjetila.

Kadum (2019) kaže da dijete igrajući se razvija sliku o sebi, samopoštovanje, motivaciju, empatiju, socijalizaciju, ali i da razvija divergentno mišljenje, odnosno više rješenja za jedan problem. Divergentno mišljenje podrazumijeva odstupanje od klasičnih obrazaca razmišljanja, unošenje nereda u red. Takvim se pristupom stvara poveznica u procesu učenja koji je blizak odgojno-obrazovnom sustavu predškolskog odgoja, što je u biti vrlo bliska poveznica s učenicima prvog razreda osnovne škole. Divergentnim se mišljenjem potiču stvaralačke mogućnosti, a Petrović (2010) tvrdi da je jako bitno dati djetetu priliku da stvori nešto novo, nešto drugačije, a da se pritom dijete zabavlja i uživa u tome što radi, da je ponosno na rezultat. To su pravi uvjeti za poticanje kreativnosti. Brajčić (2016) kaže da se često na umjetnost gledalo kao nevažan, neozbiljan predmet u školi, ali da se to danas mijenja. Glavni problem je u tomu da umjetnost nije konkretna, to je blagoslov, ali i prokletstvo umjetnosti.

4. ISTRAŽIVAČKI DIO

Istraživanje se temelji na multikulturalnosti u novomu kurikulumu iz 2019. godine te sadržajima udžbenika nastalima pod utjecajem istoga. Istražuje se promicanje multikulturalnosti u Kurikulumu nastavnog predmeta Likovna kultura za osnovne škole i Likovna umjetnost za gimnazije (2019) i poticanje multikulturalnosti u sadržajima udžbenika. Prvi dio istraživanja obuhvaća utjecaj novoga kurikula na multikulturalnost kroz analizu Kurikuluma. Drugi se dio temelji na utjecaju kurikula na multikulturalne sadržaje unutar udžbenika kroz analizu udžbenika likovne umjetnosti u vremenskom razdoblju od 1997. do 2021. godine.

4.1. Utjecaj novoga kurikula na multikulturalnost

Duvnjak (2021) navodi kako Kurikulum nastavnog predmeta Likovna kultura za osnovne škole i Likovna umjetnost za gimnazije iz 2019. zamjenjuje Nastavni plan i program iz 1994. godine. Tvrdi da je kurikulum puno razrađeniji jer omogućuje slobodniji pristup sadržajima. Duvnjak (2021) kaže da kurikulum nije kronološki koncipiran jer je podijeljen na teme i probleme. Ishodi se postižu izborom sadržaja i teme koje učitelj odabire. Glavne su teme podijeljene po razredima. Za prvi je razred tema *Umjetnost i čovjek*, za drugi *Čovjek i prostor*, za treći *Umjetnost i tumačenje svijeta*, a za četvrti su teme *Umjetnost i moć* i *Umjetnost i stvaralački proces*. Novina je i da profesori imaju veću slobodu pri odabiru likovnih primjera. U poglavlju *Svrha i opis predmeta* piše da je važno nastaviti rabiti dijalog jer tako razvijamo toleranciju. U poglavlju *Struktura-domene* piše da je bitno biti otvoren prema idejama, stavovima i različitim umjetničkim pristupima. Istaknuto je i da je važno razviti svijest o drugim kulturama i vrijednostima. Duvnjak (2021) zaključuje da je novi kurikulum puno slobodniji jer se mogu birati različite teme i teme iz udaljenih zemalja.

Duvnjak (2021) provodi analizu poticanja multikulturalnosti u udžbenicima Likovne umjetnosti s ciljem provjere količine sadržaja koji su posvećeni izvineuropskim kulturama. Udžbenike nastale prema Nastavnom planu i programu iz 1994. zove starim udžbenicima, a novim udžbenicima zove one koji su nastali prema Kurikulumu iz 2019. Cilj analize je saznati broj zastupljenih primjera izvineuropskih umjetničkih djela, npr. afričkih, azijskih, sjevernoameričkih (osim SAD-a i Kanade), južnoameričkih, australskih i oceanijskih

umjetničkih djela. Dva su kriterija važna za analizu, prostorni i autorski. Drugi cilj istraživanja je ispitati način na koji autori udžbenika obrađuju sadržaje i teme tih kultura.

4.2. Analiza multikulturalnosti u udžbenicima staroga kurikula

4.2.1. Ivančević, Radovan *Likovni govor, Uvod u svijet likovnih umjetnosti: udžbenik za 1. razred gimnazije. Profil International, Zagreb 1997.*

Duvnjak (2021) analizira udžbenik Ivančević, Radovana *Likovni govor. Uvod u svijet likovnih umjetnosti: udžbenik za 1. razred gimnazije* (1997.). U njemu je jedanaest primjera izvaneuropskih djela (Prilog 1). Djela su azijska (Irak), afrička (Egipat, Tanzanija), sjevernoamerička i južnoamerička (Brazil). Jedino gdje se vidi da Nastavni plan i program iz 1994. promiče multikulturalnost je naslov *Svijet u kojem živimo (grad, regija, država, europski i svjetski prostori)*.

4.2.2. Ivančević, Radovan *Stilovi, razdoblja, život 1, Od paleolitika do predromanike: udžbenik za 2. razred gimnazije. Profil, Zagreb 2009.*

Duvnjak (2021) analizira udžbenik Ivančević, Radovana *Stilovi, razdoblja, život 1, Od paleolitika do predromanike: udžbenik za 2. razred gimnazije* (2009.). U udžbeniku je zastupljeno dvadeset i osam primjera izvaneuropskih djela (Prilog 2): azijske (Jordan, Iran, Irak, Sirija, Izrael), afričke (Egipat), australske i oceanijske umjetnosti (Australija). U nastavnom planu i programu iz 1994. za drugi razred piše da su izvaneuropski sadržaji sljedeći: *Drevne civilizacije: Mezopotamija i Egipat; Islamska umjetnost; Velike kulture Dalekoga istoka (Indija, Kina) te Kulture pretkolumbovske Amerike*. Udžbenik ne sadrži sve što se planom i programom predviđa jer nema naveden primjer za Kinu ili Indiju.

4.2.3. Damjanov, Jadranka *Likovna umjetnost 1, Uvod: udžbenik za 1. razred gimnazije, srednje strukovne i umjetničke škole. Školska knjiga, Zagreb 2014.*

Duvnjak (2021) analizira udžbenik Damjanov, Jadranke *Likovna umjetnost 1, Uvod: udžbenik za 1. razred gimnazije, srednje strukovne i umjetničke škole* (2014.). Udžbenik navodi devet primjera izvaneuropskih djela (Prilog 3), azijskih (Japan, Libanon) i afričkih (Egipat). Svi ovi primjeri imaju samo formalna obilježja, što je u skladu s nastavnim planom i programom za prvi razred. Ali kad se taj udžbenik uspoređi s udžbenikom Radovana Ivančevića za prvi razred, vidljive su razlike u promicanju multikulturalnosti i nedostaci udžbenika Jadranke Damjanov.

4.2.4. Damjanov, Jadranka *Likovna umjetnost 2, Povijesni pregled: udžbenik za 2. razred gimnazije, strukovne i umjetničke škole. Školska knjiga, Zagreb 2015.*

Duvnjak (2021) analizira udžbenik Damjanov, Jadranke *Likovna umjetnost 2, Povijesni pregled: udžbenik za 2. razred gimnazije, strukovne i umjetničke škole* (2015.). Zastupljeno je četrdeset i devet primjera izvaneuropskih djela (Prilog 4): azijska (Sirija, Irak, Iran, Indija), afrička (Kongo, Tunis, Egipat), sjevernoamerička i južnoamerička (Meksiko) te australska i oceanijska umjetnost (Australija, Vanuatu, Nova Irska, Papua Nova Gvineja). U Nastavnom planu i programu iz 1994. piše da se u drugom razredu trebaju učiti izvaneuropski primjeri: *Drevne civilizacije: Mezopotamija i Egipat; Islamska umjetnost; Velike kulture Dalekoga istoka (Indija, Kina) te Kulture pretkolumbovske Amerike*. Ovaj udžbenik nije u potpunosti izrađen prema planu i programu jer Damjanov piše o širem kulturnom kontekstu tih primjera.

4.2.5. Damjanov, Jadranka *Likovna umjetnost 3, Povijesni pregled: udžbenik za 3. razred gimnazije, strukovne i umjetničke škole. Školska knjiga, Zagreb 2015.*

Duvnjak (2021) analizira udžbenik Damjanov, Jadranke *Likovna umjetnost 3, Povijesni pregled: udžbenik za 3. razred gimnazije, strukovne i umjetničke škole* (2015.). Trinaest

primjera izvaneuropskih djela (Prilog 5): azijskih (Indija, Kina, Tibet, Japan), australskih i oceanijskih (Indonezija) nalazi se u udžbeniku. Nastavni plan i program iz 1994. za treći razred ima kronološki posložene sadržaje, od romanike do secesije i nigdje ne spominje izvaneuropsku kulturu. U tom udžbeniku je ono što bi trebalo (prema Planu i programu) biti u drugom razredu jer se odnosi na umjetnost Dalekoga istoka. Čak se u nekim poglavljima kao što je *Umjetnost Dalekoga istoka* ističe eurocentrizam udžbenika. Udžbenik ima slabo zastupljene primjere izvaneuropskih djela.

4.2.6. Damjanov, Jadranka *Likovna umjetnost 4, Moderna i suvremena umjetnost: udžbenik za 4. razred gimnazije, srednje strukovne i umjetničke škole. Školska knjiga, Zagreb 2015.*

Duvnjak (2021) analizira udžbenik Damjanov, Jadranke *Likovna umjetnost 4, Moderna i suvremena umjetnost: udžbenik za 4. razred gimnazije, srednje strukovne i umjetničke škole* (2015.). U udžbeniku su samo dva primjera izvaneuropskih djela (Prilog 6): azijski (Japan) i afrički (Mali) primjer. U Nastavnom planu i programu iz 1994. za četvrti razred sadržaji su kronološki i tematski raspoređeni, ali nema primjera izvaneuropskih kultura. Zato nije čudno što ovaj udžbenik nema više od dva takva primjera, nema dubljeg konteksta i ima jako malo informacija o drugim kulturama. Navedene su samo formalne karakteristike.

4.3. Analiza multikulturalnosti u udžbenicima novoga kurikula

4.3.1. Salamon, Jasna; Vučković, Mirjana; Mišljenović, Vesna *Likovna umjetnost 2: udžbenik likovne umjetnosti u drugom razredu srednjih škola. Školska knjiga, Zagreb 2020.*

Duvnjak (2021) analizira udžbenik Salamon, Jasne; Vučković, Mirjane i Mišljenović, Vesne *Likovna umjetnost 2: udžbenik likovne umjetnosti u drugom razredu srednjih škola* (2020.). Autorice su uvrstile dvadeset i sedam primjera izvaneuropskih djela (Prilog 7): azijskih (Japan, Izrael, Jordan, Irak, Tajvan, Singapur, UAE, Kina), afričkih (Egipat, Nigerija), sjevernoameričkih, južnoameričkih (Brazil, Meksiko), australskih i oceanijskih (Australija, Java). U Kurikulumu iz 2019. piše da je tema drugog razreda *Čovjek i prostor*. Kurikulum

ostavlja slobodu za odabir primjera jer se ne navode određene kulture ili narodi koje se trebaju učiti.

4.3.2. Salamon, Jasna; Mišljenović, Vesna; Vučković, Mirjana *Likovna umjetnost 3: udžbenik likovne umjetnosti sa dodatnim digitalnim sadržajima u trećem razredu srednje škole. Školska knjiga, Zagreb 2020.*

Duvnjak (2021) analizira udžbenik Salamon, Jasne; Mišljenović, Vesne i Vučković, Mirjane *Likovna umjetnost 3: udžbenik likovne umjetnosti sa dodatnim digitalnim sadržajima u trećem razredu srednje škole* (2020.). Prikazano je trideset primjera izvaneuropskih djela (Prilog 8): azijskih (Indija, Kina, Sirija, Japan, Iran, Jordan), afričkih (Egipat, Gabon, Nigerija, Etiopija, Kambodža), sjevernoameričkih, južnoameričkih (Brazil, Gvatemala), australskih i oceanijskih. U Kurikulumu iz 2019. piše da je tema trećeg razreda *Umjetnost i tumačenje svijeta*. U trećem razredu učenici uče različite građevine iz raznih religija i kultura. U poglavlju *Povezanost s drugim predmetima i međupredmetnim temama* naglašeno je da je potrebno ukloniti stereotipe da bi se ostvarila motivacija za razumijevanje drugih kultura.

4.3.3. Petrinec Fulir, Blanka, Stipetić Ćus, Natalija *Umjetnost i čovjek: udžbenik iz likovne umjetnosti za prvi razred gimnazije. Alfa, Zagreb 2019.*

Duvnjak (2021) analizira udžbenik Petrinec Fulir, Blanke i Stipetić Ćus, Natalije *Umjetnost i čovjek: udžbenik iz likovne umjetnosti za prvi razred gimnazije* (2019.). U udžbeniku je devet primjera izvaneuropskih djela (Prilog 9): azijskih (Japan, Irak, Južna Koreja) i afričkih (Egipat). U Kurikulumu iz 2019. piše da je tema prvog razreda koncept *Umjetnost i čovjek*. Učenici će učiti kako su izvaneuropske kulture utjecale na umjetnost 19. i 20. stoljeća.

4.4. Zaključak istraživanja

Duvnjak (2021) kaže da bi zaključak istraživanja bio taj da se neki udžbenici temelje samo na formalnim karakteristikama, a drugi se bave širim kulturnim kontekstom i daju detaljniji opis izvaneuropskih djela. Analizom udžbenika došao je do rezultata da najviše primjera koji se odnose na izvaneuropsku kulturu ima udžbenik Natalije Stipetić Ćus, Zrinke Jurić Arnedovski, Blanke Petrincec Fulir i Elen Zubek – Likovna umjetnost 2 (2014). Najčešće zastupljeni izvaneuropski primjeri su iz Azije, a najčešće spomenuta država Egipat. Dolazi i do zaključka da stari udžbenici uglavnom imaju više teksta o izvaneuropskim djelima, ali je to većinom zbog kronoloških poglavlja u kojima se uči o Egiptu ili Mezopotamiji.

Navodi da novi udžbenici imaju neke primjere kojih nema u starim udžbenicima, npr. Crkva sv. Jurja u Lalibeli ili Angkor Wat. Ali nemaju baš dublji kontekst djela neke kulture jer su teme tako organizirane. Duvnjak (2021) na temelju dobivenih rezultata istraživanja zaključuje da novi Kurikulum iz 2019. godine uvodi velike promjene u sadržaje udžbenika i daje veliku slobodu u izboru tih sadržaja.

5. ZAKLJUČAK

Likovna umjetnost koristi učeniku za razvoj, a za to se i zalaže novi Kurikulum. On se može gledati i kao katalog sadržaja koji se kroz planiranje prenosi u nastavu, a uz udžbenike razvija kompetencije. Udžbenici su najvidljiviji dijelovi kurikula pa su zato i važni jer su aktivno sredstvo za razvijanje kompetencija iz kurikula. U udžbenicima se vidi i rodna ravnopravnost koja treba podići svijest o tom problemu, a to se i radi u nastavnom procesu. Uspoređivanjem starog i novog kurikula u udžbenicima Likovne umjetnosti, vide se neki zajednički elementi. U novom Kurikulumu ima dijelova starog, ali novi ima metode i tehnike za razvijanje kreativnosti, mašte, da učenici vježbaju višestruka rješenja itd. Stari kurikulum ne odgovara današnjem društvu jer je zastario i samo puni učenike informacijama pa je zato zamijenjen novim. U analizi udžbenika se vidi da su oni iz vremena starog kurikula drugačiji od ovih iz novog. Glavna razlika je što se u novi uvode tri domene: *Stvaralaštvo i kreativnost*, *Doživljaj i kritički stav* te *Umjetnost u kontekstu*. Drugačiji su i elementi ocjenjivanja, vrednovanje, teme, metode rada, kreiranje nastave itd. Sve to vodi do zaključka da se u današnje vrijeme, u kojem dominiraju vizualni mediji, treba voditi kvalitetno likovno obrazovanje. Promjene u društvu i kulturi se događaju svaki dan, pa i kurikulum mora pratiti te promjene. Uvijek je bilo tog sukoba staro – novo, tradicionalno – suvremeno, a ima ga i danas pa se zato kurikulum mora stalno provjeravati, dopunjavati i mijenjati. Te promjene se moraju raditi i u teoriji i u praksi da bi se došlo do cilja, a cilj je usklađen i učinkovit sustav odgoja i obrazovanja.

6. LITERATURA

1. Baranović, B. „Nacionalni kurikulum u europskim zemljama i Hrvatskoj: komparativan prikaz“. U: *Sociologija i prostor*, 44 (172/173 (2/3))/ 2006. Institut za društvena istraživanja, Zagreb, str.181-200.
URL: <https://hrcak.srce.hr/93788> (22. 1. 2022.)
2. Brajčić, M. „Umjetnost i obrazovanje“. U: *Zbornik radova Filozofskog fakulteta u Splitu*. Filozofski fakultet u Splitu, Split, 2016., str. 103-126.
URL: <https://hrcak.srce.hr/154582> (22. 1. 2022.)
3. Cecelja, D. (2013) *Komparativna analiza udžbenika i priručnika iz likovne umjetnosti za četvrti razred srednje škole*. Diplomski rad. Zagreb: Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu.
URL:file:///C:/Users/Klara/Downloads/864777.Diplomski_rad_Analiza_udbenika_-_David_Cecelja.pdf (20. 1. 2022.)
4. Čatić, I. „Kompetencije i kompetencijski pristup obrazovanju“. U: *Pedagogijska istraživanja*, 9 (1/2)/ 2012. Pedagogijska istraživanja, Zagreb. 175-187.
URL: <https://hrcak.srce.hr/113448> (14. 1. 2022.)
5. Damjanov, J. (2014.) *Likovna umjetnost 4*. Zagreb: Školska knjiga.
6. Dennison, G., Dennison P. (2008) *Brain Gym*, priručnik za obitelj i edukatore. Buševac: Ostvarenje.
7. Duvnjak, M. (2021) *Promicanje multikulturalnosti u nastavi Likovne umjetnosti*. Diplomski rad. Zagreb: Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu.
URL: <https://zir.nsk.hr/islandora/object/ffzg:3636/datastream/PDF/view> (16. 1. 2022.)
8. Đurković, S. (2010) *Analiza srednjoškolskih udžbenika o LGBTIQ pojmovima u Bosni i Hercegovini*. Sarajevo: Udruženje Q.
URL:http://skolegijum.ba/static/files/biblioteka/pdf/54bcd47540719_AnalizapojmovaLGBTIQ.pdf (17. 1. 2022.)
9. Hrvatić, N. i Piršl, E. „Interkulturalne kompetencije učitelja“. U: *Kompetencije i kompetentnost učitelja* (ur. N. Babić). Učiteljski fakultet u Osijeku, Osijek 2007. 221-228.
URL: <https://www.bib.irb.hr/296089> (14. 1. 2022.)
10. Ivančević, R. (2005). *Stilovi razdoblja život II, Umjetnost XX.stoljeća*. Zagreb: Profil
11. Ivanović, N., Barun, I. i Jovanović, N. „Art terapija – teorijske postavke, razvoj i klinička primjena“. U: *Socijalna psihijatrija*, 42 (3)/ 2014. Medicinska naklada, Zagreb, str.190-198.
URL: <https://hrcak.srce.hr/134765> (21. 1. 2022.)
12. Jelavić, F. „ŠTO METODIKA EST?“. U: *Život i škola, LXIV* (2)/ 2018. Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Osijek, str. 213-219.
URL: <https://doi.org/10.32903/zs.64.2.16> (22. 1. 2022.)
13. Jensen, E. (2003) *Super-nastava: nastavne strategije za kvalitetnu školu i uspješno učenje*. Zagreb: Educa.
14. Kadum, S. „Divergentno mišljenje u procesu suvremenoga odgoja i obrazovanja“. U: *Metodički ogledi*, 26 (1)/ 2019. Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb, str. 81-98.
URL: <https://doi.org/10.21464/mo.26.1.7> (22. 1. 2022.)
15. Katnić Bakaršić, M. „Jezik i rod ili: o jeziku koji nas govori“. U: *Izazovi feminizma*, 26/2004. Forum Bosnae, Sarajevo, str. 69-75.
URL: <http://www.forumbosna.org/izazovi-feminizma> (14. 1. 2022.)

16. Kurikulum nastavnog predmeta likovna kultura za osnovne škole i likovna umjetnost za gimnazije. *Narodne novine*, NN 7/2019.
URL: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2019_01_7_162.html (20. 1. 2022.)
17. Martinović, B. „Analiza srednjoškolskih udžbenika za likovnu umjetnost – feministička perspektiva. Komunikacija i interakcija umjetnosti i pedagogije“. U: *Zbornik radova 2. Međunarodnog i znanstvenog simpozija o pedagogiji i umjetnosti*, Sveučilište J.J. Strossmayera u Osijeku. (ur. Barbara Martinović). Sveučilište J.J. Strossmayera u Osijeku, Osijek, 2018., str. 1-12.
URL: https://www.academia.edu/36753151/Analiza_srednjoškolskih_udžbenika_za_likovnu_umjetnost_feministička_perspektiva (22. 1. 2022.)
18. Marušić, I. „Motivacija i školski predmeti: spolne razlike u kontekstu teorije vrijednosti i očekivanja“. U: *Nacionalni kurikulum za obvezno obrazovanje u Hrvatskoj - različite perspektive* (ur. B. Baranović). Institut za društvena istraživanja, Zagreb, 2006., str. 219-257.
URL: <https://www.bib.irb.hr/281136> (22. 1. 2022.)
19. Mlinarević, V. „Implicitne poruke u skrivenom kurikulumu suvremene škole“. U: *Život i škola*, LXII (2)/2016. Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Osijek, str.13-25.
URL: <https://hrcak.srce.hr/179014> (22. 1. 2022.)
20. Nacionalna politika za promicanje ravnopravnosti spolova 2006. – 2010. *Narodne novine*, NN 114/2006. Hrvatski sabor.
URL: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2006_10_114_2527.html (22. 1. 2022.)
21. Nacionalni okvirni kurikulum za predškolski odgoj i obrazovanje te opće obvezno i srednjoškolsko obrazovanje. (2011) Zagreb: *Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa*.
URL: http://mzos.hr/datoteke/Nacionalni_okvirni_kurikulum.pdf (15. 1. 2022.)
22. Nikčević-Milković, A., Rukavina, M., Galić, M. „Korištenje i učinkovitost igre u razrednoj nastavi“. U: *Život i škola*, LVII (25)/ 2011. Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Osijek, str. 108-121.
URL: <https://hrcak.srce.hr/71642> (14. 1. 2022.)
23. Parker, R., Pollock, G. (1981) *Old Mistresses (women, art and ideology)*. London: HarperCollinsPublishers.
24. Pastuović, N. (1999) *Edukologija : integrativna znanost o sustavu cjeloživotnog obrazovanja i odgoja*. Zagreb: Znamen.
25. Pastuović, N. „Cjeloživotno učenje i promjene u školovanju“. U: *Odgojne znanosti*, 10 (2 (16))/ 2008. Učiteljski fakultet; Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, str. 253-267.
URL: <https://hrcak.srce.hr/29568> (15. 1. 2022.)
26. Pavičić Vukičević, J. „Suvremene kurikulumске polemike“. U: *Zbornik sveučilišta Libertas*, 4.(ur. Jelena Pavičić Vukičević). Libertas međunarodno sveučilište, Zagreb, 2019., str. 203-218.
URL: file:///C:/Users/Klara/Downloads/zbornik_2019_15.pdf (20. 1. 2022.)
27. Petrović, Đ. „Poticanje kreativnosti u kombiniranom razrednom odjelu“. U: *Život i škola*, LVI (24)/ 2010. Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Osijek, str. 1-281.
URL: <https://hrcak.srce.hr/63366> (14. 1. 2022.)
28. Pravilnik o udžbeničkom standardu te članovima stručnih povjerenstava za procjenu udžbenika i drugih obrazovnih materijala. *Narodne novine*, NN 9/2019.

- URL: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2019_01_9_196.html (22. 1. 2022.)
29. Previšić, V. „Kurikulum suvremenog odgoja i škole: metodologija i struktura“. U: *Pedagogijska istraživanja*, 2 (2)/ 2005. Pedagogijska istraživanja, Zagreb, str.165-172.
URL: <https://hrcak.srce.hr/139327> (22. 1. 2022.)
30. Previšić, V.“ Pedagogija i metodologija kurikuluma“. U: Kurikulum: teorije, metodologija, sadržaji, struktura (ur. V. Previšić). Školska knjiga, Zagreb 2007., str. 15-37.
31. Rismondo, K. (2019) Likovna umjetnost online. Novi kurikulum - što se mijenja u nastavi likovne umjetnosti?
URL: <http://likovnaumjetnostonline.blogspot.com/2019/09/novi-kurikulum-sto-se-mijenja-u-nastavi.html> (20. 1. 2022.)
32. Rupnik, L. (2020) *Analiza i interpretacija kurikuluma i udžbenika iz Likovne umjetnosti iz perspektive rodne ravnopravnosti*. Diplomski rad. Zagreb: Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu.
URL:<https://repozitorij.ffzg.unizg.hr/en/islandora/object/ffzg%3A2455/datastream/PDF/view> (16. 1. 2022.)
33. Seddon, T. (1983) The Hidden Curriculum: An Overview, *Curriculum Perspectives*, 3. 1-6.
URL: <https://stars.library.ucf.edu/cirs/113/> (21. 1. 2022.)
34. Skupnjak, D. „ Kurikulum i profesionalni razvoj učitelja u Hrvatskoj“. U: *Napredak*, 152 (2)/ 2011. Hrvatski pedagoško-književni zbor, Zagreb, str. 305-324.
URL: <https://hrcak.srce.hr/82739> (20. 1. 2022.)
35. Smith, R. (2000) The Theory and Practice of Curriculum and Programming. *Issues in contemporary teaching*.
https://www.researchgate.net/publication/258027388_The_Theory_and_Practice_of_Curriculum_and_Programming (22. 1. 2022.)
36. Spajić-Vrkaš, V., Kukoč, M., Bašić, S. (2001) *Obrazovanje za ljudska prava i demokraciju: interdisciplinarni rječnik*. Zagreb: Hrvatsko povjerenstvo za UNESCO.
URL: <https://www.bib.irb.hr/173448> (17. 1. 2022.)
37. Strugar, V. „ Škola kao životna opsesija“. U: *Napredak*, 153 (2)/ 2012. Hrvatski pedagoško-književni zbor, Zagreb, str. 293-296.
URL: <https://hrcak.srce.hr/82877> (22. 1. 2022.)
38. Topolovčan, T. „Školski kurikulum kao prepoznatljivost škole“. U: *Bjelovarski učitelj*, 16 (1-2)/ 2011., Učiteljski fakultet, Zagreb, str. 30-39.
URL: <https://www.bib.irb.hr/527516> (22. 1. 2022.)
39. Udžbenički standard (2013) Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta. *Narodne novine*, NN 65/2013.
URL: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2013_05_65_1291.html (19. 1. 2022.)
40. UNESCO (2010) Guidelines for textbook review and analysis from a gender perspective
URL: <https://docs.iiep.unesco.org/peic/2748.pdf> (22. 1. 2022.)
41. Vican, D., Bogonar, L., Previšić, V. „ Hrvatski nacionalni kurikulum. U: *Kurikulum: teorije, metodologija, sadržaji, struktura* (ur. V. Previšić). Školska knjiga, Zagreb 2007., str.157- 204.
URL: <https://www.bib.irb.hr/355084> (14. 1. 2022.)
42. Vrabec, N. *Razred bez granica. Škola i kreativnost*. Nastavni zavod za javno zdravstvo, Rijeka 2016.
URL: <http://www.zzjzpgz.hr/nzl/100/kreativnost.htm> (15. 1. 2022.)

43. Weinert, F. E. (2001) Concept of Competence: A Conceptual Clarification. In D. S. Rychen, & L. H. Salganik (Eds.), *Defining and Selecting Key Competencies* (pp. 45-65). Seattle, WA: Hogrefe and Huber Publishers.
URL: <http://www.sciepub.com/reference/241514> (14. 1. 2022.)
44. Wikberg, S. (2013) Art education – mostly for girls?“. U: *Education Inquiry*, vol. 4, br. 3. Umeå University, London, str. 577-593.
URL: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.3402/edui.v4i3.22630> (18. 1. 2022.)
45. Zakon o ravnopravnosti spolova. *Narodne novine*, NN 82/08 (69/17).
URL: <https://www.zakon.hr/z/388/Zakon-o-ravnopravnosti-spolova> (19. 1. 2022.)
46. Zakon o udžbenicima i drugim obrazovnim materijalima za osnovnu i srednju školu. *Narodne novine*, NN 116/2018.
URL: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2018_12_116_2288.html (20. 1. 2022.)

7. PRILOZI

AZIJA		Broj likovnih primjera
Irak	<i>Babilonski lav</i> (6. st. pr. Kr.)	1
AFRIKA		
Egipat	<i>Par u hod</i> (oko 1959. g. pr. Kr.); <i>Svirači i plesačice iz groba u Sakkari</i> (5. dinastija); <i>Kipovi faraona Ramzesa i Nefertiti na pročelju manjeg hrama u Abu Simbelu</i> (1290. – 1224. g. pr. Kr.); <i>Piramide u Gizi</i> (3. tis. pr. Kr.); <i>Hram u Edfou</i> (30. dinastija)	5
Tanzanija	<i>Stopala pećinskog čovjeka</i>	1
Nepoznato	<i>Afrička koliba od granja i pruča</i> ; <i>Djeca skaču</i> (Nat Farbman)	2
SJEVERNA I JUŽNA AMERIKA		
Brazil	<i>Kongresna zgrada u Brasiliji</i> (Oscar Niemeyer)	1
Nepoznato	<i>Eskimski iglu</i>	1
UKUPNO		11

Prilog 1. Tablični prikaz analize brojnosti likovnih primjera izvaneuropske umjetnosti u udžbeniku Likovni govor (Radovan Ivančević)¹

AZIJA		Broj likovnih primjera
Jordan	<i>Hram Khazne el-Fara u Petri</i> (1. st. pr. Kr.)	1
Iran	<i>Reljefni friz u Suzi</i> (4. st. pr. Kr.); <i>Umiruća lavica</i>	2
Irak	<i>Assurbanapljev lov</i> (650. g. pr. Kr.); <i>Portret Gudea</i> (oko 2290. – 2255.)	2
Sirija	<i>Sjedeći kip kralja Idrimija</i> (oko 1500. g. pr. Kr.)	1
Izrael	<i>Omarova džamija u Jeruzalemu</i> (7. st.)	1
AFRIKA		
Egipat	<i>Reljef sa spomenika Amenophisa III.</i> ; <i>Selket iz Tutankamonove grobnice</i> ; <i>Faraon Ekhnaton i njegova obitelj primaju moć od boga sunca</i> (1400. g. pr. Kr.);	
	<i>Studija za portret kralja Ekhnatona iz Amarne</i> ; <i>Bista kraljice Nefertiti</i> ; <i>Ulaz u grobnicu kralja Ramzesa VI.</i> ; <i>Unutrašnjost grobnice Paheda iz razdoblja kralja Setija I.</i> ; <i>Prikaz Anubisa</i> ; <i>Portret Tutankamona kao boga sunca</i> ; <i>Zlatna maska Tutankamona</i> ; <i>Brodic iz Tutankamonove grobnice</i> ; <i>Hram kraljice Hatšepsut u Deir-el Bahariju</i> ; <i>Kapiteli hrama u Luxoru</i> ; <i>Kapiteli hrama u Edfou</i> ; <i>Stepenasta piramida kralja Djosera</i> (oko 2650. g. pr. Kr.); <i>Kefrenova piramida</i> (oko 2250. g. pr. Kr.); <i>Pisar</i> ; <i>Kip Senemuta, ministra kraljice Hatšepsut</i> (oko 1500. g. pr. Kr.); <i>Glava pantere s hijeroglifima iz Tutankamonove grobnice</i> ; <i>Tutankamon i njegova žena</i>	20
AUSTRALIJA I OCEANIJA		
Australija	<i>Australski Aborigini u ritualnom plesu</i>	1
UKUPNO		28

Prilog 2. Tablični prikaz analize brojnosti likovnih primjera izvaneuropske umjetnosti u udžbeniku Stilovi razdoblja život 1 (Radovan Ivančević)²

¹ Izvor: Duvnjak, M. (2021) *Promicanje multikulturalnosti u nastavi Likovne umjetnosti*. Diplomski rad. Zagreb: Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu.

URL: <https://zir.nsk.hr/islandora/object/ffzg:3636/datastream/PDF/view> (16.7. 2021.)

² Izvor: Duvnjak, M. (2021). *Promicanje multikulturalnosti u nastavi Likovne umjetnosti*. Diplomski rad. Zagreb: Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu.

URL: <https://zir.nsk.hr/islandora/object/ffzg:3636/datastream/PDF/view> (16.7. 2021.)

AZIJA		Broj likovnih primjera
Japan	<i>Stol (Isamu Noguchi)</i>	1
Libanon	<i>Bakov hram u Baalbeku</i>	1
AFRIKA		
Egipat	<i>Lik mlade žene s datuljama iz egipatske grobnice – Deserkeraseneeb</i> <i>Fajumski portret</i> <i>Statua kraljice Nefertiti</i> <i>Egipatska skulptura princa Rahotepa</i> <i>Egipatski reljef iz grobnice u Luksoru</i> <i>Egipatska žlica</i> <i>Nedovršeni egipatski reljef</i>	7
UKUPNO		9

Prilog 3. Tablični prikaz analize brojnosti likovnih primjera izvaneuropske umjetnosti u udžbeniku Likovna umjetnost 1 (Jadranka Damjanov)³

AZIJA		Broj likovnih primjera
Srija	<i>Sirijski idol;</i> <i>Palata u Mariju;</i> <i>Mozaik na strážnjem zidu zapadnog trijema iz Velike džamije u Damasku</i>	3
Irak	<i>Plan grad Uru;</i> <i>Snimka iskopane ulice u Uru;</i> <i>Snimka iz zraka grada Arbele;</i> <i>Zigurat iz Uru;</i> <i>Grupna statua iz Tell Asmara;</i> <i>Alabastrna glava iz Varke (Uruk);</i> <i>Pobjednička stela akadskog kralja Naram-Sin;</i>	12
	<i>Reljef Morska ekspedicija;</i> <i>Reljef Gilgameša;</i> <i>Asirski pečatnjak;</i> <i>Plan Bagdada;</i> <i>Palata Okhidiru</i>	
Iran	<i>Kraljevski trg Maidan-i-Sah u Isfahanu;</i> <i>Kraljevska džamija u Isfahanu;</i> <i>Miniatura perzijskog slikara Behzada (15 st.)</i>	3
Indija	<i>Pečatnjak iz Mohendjo-Daro;</i> <i>Taj Mahal</i>	2
AFRIKA		
Kongo	<i>Idol čavala i tabernakula</i>	1
Tunisi	<i>Velika džamija u Kairuanu</i>	1
Egipat	<i>Plan grada Tebe;</i> <i>Plan grada Abakutona;</i> <i>Grobni kompleksi kod Gizeha;</i> <i>Amosov hram u Karnaku;</i> <i>Hram kraljice Hatshepsut u Deir el Bahriju;</i> <i>Sesostrisov Kiosk u Karnaku;</i> <i>Skulptura administratora i moca nome Kaia;</i> <i>Skulptura Sekhmetke;</i> <i>Grob princa nome Mesekhija u Asiatu;</i> <i>Drevni kip svjetnice Ineret-Nebes;</i> <i>Poklopac alabastrerne klanope iz Doline Kraljeva;</i> <i>Pogled na ječnu stromu grobnice Nakht iz Tebe;</i> <i>Pogrebna gozba iz grobnice Nakht;</i> <i>Mlada žena s lotosom;</i> <i>Portret Amenhotepa IV.;</i> <i>Papirus Greenfield;</i> <i>Džamija-medresa i grobnica vulkana Hapšana u Kairu</i>	17
SJEVERNA I JUŽNA AMERIKA		
Meksiko	<i>Stablo života</i>	1
Nepoznato	<i>Žena koja kleči i ljubi psa (Srednja Amerika);</i> <i>Ekvinski kipić;</i> <i>Crtež jednog Čurka (pripadnik paleoarktičkog plemena)</i>	3
AUSTRALIJA I OCEANIJA		
Australija	<i>Čuringa;</i> <i>Prikaz antropomorfnog duha Mini na stropu lptije Uburr u Nacionalnome parku Kakadu;</i> <i>Badshahov slika</i>	3
Vanuatu	<i>Maska s Novih Hebrida</i>	1
Nova Irska	<i>Kulna kuća iz Oceanije</i>	1
Papua Nova Gvineja	<i>Kulne figure s Nove Gvineje</i>	1
UKUPNO		49

Prilog 4. Tablični prikaz analize brojnosti likovnih primjera izvaneuropske umjetnosti u udžbeniku Likovna umjetnost 2 (Jadranka Damjanov)⁴

³ Izvor: Duvnjak, M. (2021) *Promicanje multikulturalnosti u nastavi Likovne umjetnosti*. Diplomski rad. Zagreb: Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu.

URL: <https://zir.nsk.hr/islandora/object/ffzg:3636/datastream/PDF/view> (16.7. 2021.)

⁴ Izvor: Duvnjak, M. (2021). *Promicanje multikulturalnosti u nastavi Likovne umjetnosti*. Diplomski rad. Zagreb: Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu.

URL: <https://zir.nsk.hr/islandora/object/ffzg:3636/datastream/PDF/view> (16.7. 2021.)

AZIJA		Broj likovnih primjera
Indija	<i>Vastupurusha Mandala; Palača u Udaipuru Hram Lakshmana u Khajurahu; Brončani kip boga Shive</i>	4
Kina	<i>Zabranjeni grad u Pekingu; Grobni kompleks Xi'an prvog kineskog cara Qin Shihuanga; Keramička žrvena zdjela iz dinastije Sung; Koliba u Planini (Tao Chi)</i>	4
Tibet	<i>Dijagram Yantra</i>	1
Japan	<i>Carski ljetnikovac Katsura u Kyotu; Svileni kosode sa snijegom pokrivenim laticama krizantema i leptirima; Ljepotica koja stoji (Hishikava Moronobu)</i>	3
AUSTRALIJA I OCEANIJA		
Indonezija	<i>Hram Borobodur</i>	1
UKUPNO		13

Prilog 5. Tablični prikaz analize brojnosti likovnih primjera izvaneuropske umjetnosti u udžbeniku Likovna umjetnost 3 (Jadranka Damjanov)⁵

AZIJA		Broj likovnih primjera
Japan	<i>Maketa trgovačkog središta Shinjuku (F. Maki i M. Ohtaka)</i>	1
AFRIKA		
Mali	<i>Maska iz Dogona</i>	1
UKUPNO		2

Prilog 6. Tablični prikaz analize brojnosti likovnih primjera izvaneuropske umjetnosti u udžbeniku Likovna umjetnost 4 (Jadranka Damjanov)⁶

AZIJA		Broj likovnih primjera
Japan	<i>Osnovna škola Uto (Kazuhiro Kojima, Kazuko Akamatsu, 2013.); Carski ljetnikovac u Kyotu (1620. – 1650.); Nacionalni stadion u izgradnji (Kengo Kuma); Nacionalna dvorana Yoyogi (Kenzo Tange, 1964.)</i>	4
Izrael	<i>Habitat 67 (Moshe Safdie, 1967.)</i>	1
Jordan	<i>Jerihon (10. – 7. tis. pr. Kr.)</i>	1
Irak	<i>Tlocrt grada Uru; Detalj rekonstrukcije kuća u Uru; Tlocrt Babilona; Rekonstrukcija Istarinih dveri prema stanju iz 600. g. pr. Kr.; Zigurat u Uru (oko 2100. g. pr. Kr.)</i>	5
Tajvan	<i>Agora Garden (Vincent Callebaut, 2018.)</i>	1
Singapur	<i>Umjetnička škola Nanyang (CPG Consultants, 2006.)</i>	1
UAE	<i>Rotirajući neboder (David Fisher, 2008.)</i>	1
Kina	<i>Staklena piramida (Ming Pei, 1989.); Zabranjeni grad</i>	2
AFRIKA		
Nigerija	<i>Pustinjska škola u Nigeriji</i>	1
Egipat	<i>Tlocrt Tebe (2. tis. pr. Kr.); Shematski prikaz kuće s vrtom i tlocrt radničkog naselja u Amarni (1353. g. pr. Kr.); Amonov hram u Luxoru (1460. – 1354. g. pr. Kr.); Hram kraljice Hatšepsut u Deir el-Bahariju (1478. – 1458. g. pr. Kr.); Hram Ramzesa II. u Abu Simbelu (13. st. pr. Kr.)</i>	5
SJEVERNA I JUŽNA AMERIKA		
Brazil	<i>Brasilia (Lucio Costa i Oscar Niemeyer, 1960.); Suite Volland (Bruno de Franco, 2001.)</i>	2
Meksiko	<i>El Castillo (9. – 11. st.)</i>	1
AUSTRALIJA I OCEANIJA		
Australija	<i>Opera u Sidneyju (Jorn Utzon, 1973.)</i>	1
Java	<i>Borobodur (750. – 850.)</i>	1
UKUPNO		27

Prilog 7. Tablični prikaz analize brojnosti likovnih primjera izvaneuropske umjetnosti u udžbeniku Likovna umjetnost 2 (Jasna Salamon i suradnice)⁷

⁵ Izvor: Duvnjak, M. (2021) *Promicanje multikulturalnosti u nastavi Likovne umjetnosti*. Diplomski rad. Zagreb: Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu.

URL: <https://zir.nsk.hr/islandora/object/ffzg:3636/datastream/PDF/view> (16. 7. 2021.)

⁶ Izvor: Duvnjak, M. (2021) *Promicanje multikulturalnosti u nastavi Likovne umjetnosti*. Diplomski rad. Zagreb: Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu.

URL: <https://zir.nsk.hr/islandora/object/ffzg:3636/datastream/PDF/view> (16. 7. 2021.)

⁷ Izvor: Duvnjak, M. (2021) *Promicanje multikulturalnosti u nastavi Likovne umjetnosti*. Diplomski rad. Zagreb: Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu.

URL: <https://zir.nsk.hr/islandora/object/ffzg:3636/datastream/PDF/view> (16. 7. 2021.)

AZIJA		Broj likovnih primjera
Indija	<i>Statua jedinstva/Sardar Vallabhbhai Patel</i> (Ram Vanji Sutar, 2018.); <i>Dvorska scena s Budom</i> (865.); <i>Apsara devata</i> (11. st.); <i>Konark/Hram Sunca</i> (13. St.); <i>Hram Lotos</i> (Fariborz Sahba, 1986.); <i>Dokumentaristička fotografija iz New Delhija</i> (2006.)	6
Kina	<i>Uništavanje urne iz dinastije Han</i> (Ai Weiwei, 1995.); <i>Coca-Cola vaza</i> (Ai Weiwei, 2011.); <i>Nebeski hram</i> (15. st.); <i>Hram Fogong</i> (1056.)	4
Sirija	<i>Velika mošeja u Damasku</i> (8. – 9. st.)	1
Japan	<i>Crkva svjetlosti</i> (Tadao Ando, 1989.); <i>Željeznički kolodvor u Skopju</i> (Kenzo Tange, 1981.)	2
Iran	<i>Čaša iz Suze</i> (5. tis. pr. Kr.)	1
Jordan	<i>Pročelje špiljskog hrama Ad Deir</i> (4. st.)	1
AFRIKA		
Egipat	<i>Reljef boga Tota u Hramu Ramzesa II.</i> (1300. g. pr. Kr.); <i>Pogrebni kompleks kralja Djosera u Sakkari</i> (27. st. pr. Kr.); <i>Kanopa iz Tutankamonovog groba</i> (14. st. pr. Kr.); <i>Sennedjem – Balzamiranje u grobnici Setija I.</i> (13. st. pr. Kr.); <i>Piramide u Gizi</i> (26. st. pr. Kr.); <i>Portret žene</i> (2. st.)	6
Gabon	<i>Relikvijar plemena Kota</i> (19. st.)	1
Nigerija	<i>Američka knjižnica</i> (Yinka Shonibare, 2018.)	1
Etiopija	<i>Crkva sv. Jurja u Lalibeli</i> (12. – 13. st.)	1
Kambodža	<i>Angkor Wat</i> (1113. – 1150.)	1
Nepoznato	<i>Afrička plemenska maska</i>	1
SJEVERNA I JUŽNA AMERIKA		
Brazil	<i>Metachrome</i> (Vik Muniz, 2016.)	1
Gvatemala	<i>Topografski zemljovid drevnog grada Maja</i>	1
AUSTRALIJA I OCEANIJA		
Papua Nova Gvineja	<i>Kulna ili muška kuća; Unutrašnjost tradicijske kulne kuće s obrednim panoima</i>	2
UKUPNO		30

Prilog 8. Tablični prikaz analize brojnosti likovnih primjera izvaneuropske umjetnosti u udžbeniku Likovna umjetnost 3 (Jasna Salamon i suradnice)⁸

AZIJA		Broj likovnih primjera
Japan	<i>Cut piece</i> (Yoko Ono, 1964.)	1
Irak	<i>Ranjena lavica</i> (645. – 635. g. pr. Kr.)	1
Južna Koreja	<i>Voltaire</i> (Nam June Paik, 1989.)	1
AFRIKA		
Egipat	<i>Prikaz lova u grobnici Nebamuna</i> (18. dinastija); <i>Zidna slika u grobu Sen Nedema</i> (13. st. pr. Kr.); <i>Ehnaton I Nefertiti</i> (1350. g. pr. Kr.); <i>Ehnaton</i> (1350. G. pr. Kr.); <i>Ramzes II. - pročelje hrama u Abu Simbelu</i> (1292. – 1295.); <i>Tutankamonova zlatna maska</i> (oko 1327. g. pr. Kr.)	6
UKUPNO		9

Prilog 9. Tablični prikaz analize brojnosti likovnih primjera izvaneuropske umjetnosti u udžbeniku Umjetnost i čovjek (Blanka Petrinec Fulir, Natalija Stipetić Ćus)⁹

⁸ Izvor: Duvnjak, M. (2021) *Promicanje multikulturalnosti u nastavi Likovne umjetnosti*. Diplomski rad. Zagreb: Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu.

URL: <https://zir.nsk.hr/islandora/object/ffzg:3636/datastream/PDF/view> (16. 7. 2021.)

⁹ Izvor: Duvnjak, M. (2021) *Promicanje multikulturalnosti u nastavi Likovne umjetnosti*. Diplomski rad. Zagreb: Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu.

URL: <https://zir.nsk.hr/islandora/object/ffzg:3636/datastream/PDF/view> (16. 7. 2021.)

8. POPIS PRILOGA

Prilog 1. Tablični prikaz analize brojnosti likovnih primjera izvaneuropske umjetnosti u udžbeniku Likovni govor (Radovan Ivančević)

Prilog 2. Tablični prikaz analize brojnosti likovnih primjera izvaneuropske umjetnosti u udžbeniku Stilovi razdoblja život 1 (Radovan Ivančević)

Prilog 3. Tablični prikaz analize brojnosti likovnih primjera izvaneuropske umjetnosti u udžbeniku Likovna umjetnost 1 (Jadranka Damjanov)

Prilog 4. Tablični prikaz analize brojnosti likovnih primjera izvaneuropske umjetnosti u udžbeniku Likovna umjetnost 2 (Jadranka Damjanov)

Prilog 5. Tablični prikaz analize brojnosti likovnih primjera izvaneuropske umjetnosti u udžbeniku Likovna umjetnost 3 (Jadranka Damjanov)

Prilog 6. Tablični prikaz analize brojnosti likovnih primjera izvaneuropske umjetnosti u udžbeniku Likovna umjetnost 4 (Jadranka Damjanov)

Prilog 7. Tablični prikaz analize brojnosti likovnih primjera izvaneuropske umjetnosti u udžbeniku Likovna umjetnost 2 (Jasna Salamon i suradnice)

Prilog 8. Tablični prikaz analize brojnosti likovnih primjera izvaneuropske umjetnosti u udžbeniku Likovna umjetnost 3 (Jasna Salamon i suradnice)

Prilog 9. Tablični prikaz analize brojnosti likovnih primjera izvaneuropske umjetnosti u udžbeniku Umjetnost i čovjek (Blanka Petrincec Fulir, Natalija Stipetić Ćus)